

Jüri Parijõgi

Tsemendivabrik

See e-raamat on skaneeritud ja toimetatud Tartu Linnaraamatukogus

Raamatu aluseks on 1958. aastal Eesti Riiklikus Kirjastuses välja antud Jüri Parijõgi "Jutte"

2012

Tartu Oskar Lutsu nimeline
Linnaraamatukogu

SISUKORD

KATKINE KRUUS.....	3
VARGUS.....	6
MEIE KÜLA.....	9
TÖÖL.....	12
TSEMENDIVABRIK.....	17
POISSMEESTE KASARM.....	20
VABRIKUTONT.....	24
STREIK.....	27
VIIMNEPÄEV.....	36
SADAMAS.....	40

KATKINE KRUUS

Ema ostis räbalakaupmehelt ilusa valge kruusi. Ütles, et see on ilus kruus, et sellest on hea kohvi juua või jälle — hea piima lauale tuua.

Kui ema välja läks, võtsime meie Joosepiga kruusi kapist välja ja hakkasime vaatama. See oli ikka ilus kruus küll, pilt peal: seal oli üksteist hane ja mees, suur vits käes. Hanedel olid pikad kaelad ja üks hani teiste taga oli pisike. Pildi kõrval oli veel vene või saksa või teab mis keeli salm.

Mina ütlesin:

«Nüüd mina küsin ema käest selle kruusi endale ja hakkan siit jooma.»

Joosep ütles:

«No vale! Ei ema seda sulle anna, sellest joob isa, või toob lauale siis, kui külainimesi on.»

Siis Joosep ütles veel:

«Ma näitan, kuidas kaupmehed proovivad, kas kruus on terve.»

Tema pani kruusi pihu peale ja lõi sõrmelukiga külge, aga kruus ei teinud mingit häält. Siis võtsin mina ise ja proovisin. Esiti ei teinud ka häält, aga kui ma kõvemini lõin, siis tegi küll häält, et on terve. Aga kui ma veel kõvemini tahtsin lüüa, kukkus kruus maha ja läks katki. Mina kohkusin koledasti ja ütlesin: «Jumal küll!» Joosep ütles:

«Aga sa nüüd ema käest saad!»

Ja siis hakkas Joosep nutma. Mina korjasin tükid ära, viisin sahvrisse kapi taha nurka ja ütlesin Joosepile: «Ära sa emale kaeba!»

Siis mõtlesin, et mis nüüd saab, et kuidas ma emale ütlen, et peksa ei saaks. Või viskaksin tükid ära ja valetaksin emale, et ei teagi, kus kruus? Aga kui Joosepiga pahaseks saame, siis tema ikka ütleb ära. Ja valetada ei tohigi! Oh jumal, jumal küll!

Nüüd mina mõtlesin ühtelugu kruusi peale, ei tahtnud süüa ega kedagi. Ema ütles, et: «Mis sul on, et süüa ei taha, kas oled haige?», et: «Ma toon võileiba.» Aga mina ei tahtnud midagi.

Ja kui vanaema peale sööki õhtupalvet luges, siis mina ka palusin tasakesi, et «Armas jumal, kuidas sellega saaks nii... et ma ema käest peksa ei saaks.»

Kui juba asemel olime ja tuli oli kustunud, ütles Joosep:

«Kas nüüd hakkame selga sügama?»

Meie sügasime ikka iga õhtu teineteise selga — hea on. Aga täna mina ei tahtnud, ütlesin vaid:

«Oh jumal küll, kuidas selle kruusiga ikka saab!»

Joosep arvas:

«Oleks kohe niisuke hall vanamees, paluks seda, see nõiuks terveks.»

Mina ütlesin:

«Jaah, ei ole jälle. Ega tea, kas hall vanameeski saaks. Mina palusin jumalatki. Aga jumal teeks küll terveks, kui tahaks.»

Siis mina palusin veel tasakesi ja ütlesin Joosepile, et homme lähen isaga kirikusse ja palun veel. Siis ehk teeb terveks. Süda valutab ikka kaua veel, siis jäin magama.

Hommikul palusin isa, ja isa võttiski minu kirikusse kaasa. Joosep tuli kopli kasest saadik sõitma ja kui saanist maha läks, ütles:

«No saab siis näha!»

Kirikus ma kohe ei palunud. Esiti ikka vaatasin, kuidas kirikhärra altariaias luges ja laulis. Siis kui kirikhärra kantslisse tuli, palusin tasakesi:

«Armas taevane isa jumal, mina palun, et kui mina koju tulen, et sina teeksid selle katkise kruusi terveks. Siis mina oleksin ühtepuhku hea laps. No tee nüüd, no mis see sul oleks! Siis ma ei räägiks millalgi emale vastu ja õpiksin pähe kõik meie-risti õpetuse ja ka selle pika, kus ikka pühast vaimust... ja hagu murraksin pliidi alla ja seale raiuksin iga õhtu kartuleid. See katkine kruus on sahvris kapi taga nurgas, seal, kust Joosepi papist hobuse üles leidsime. Mina palun, tee nüüd, siis mina ei saaks ema käest peksa. Nüüd ja igavesti. Aamen.»

Siis mina enam ei palunud, mõtlesin aga palvet ja olin veel tükk aega põlvili.

Siis tõusin üles.

Kohe minu lähedal palus ka üks naine ja nuttis ise. Mina mõtlesin, et ei tea, kas ka tema tegi midagi katki või on laps haige. Kui meie Joosep haige oli, siis ka ema nuttis ja palus.

Mina küsisin tasakesi isa käest:

«Ei tea, miks see naine palub, kas on laps haige või tegi midagi katki?» Isa ütles:

«Mis? Kes? Ei tea. Ära räägi nüüd, palu sina ka!»

Mina ütlesin õige tasakesi isale kõrva sisse:

«Ma juba palusingi.»

Aga mispärast ma palusin, seda ei öelnud. Isa ütles:

«No hea küll! Ole nüüd tasa, kirikus ei tohi rääkida. Kuula siis, mis kirikhärra räägib.»

Mina hakkasin kuulama, aga kirikhärra ei rääkinud midagi Jeesusest; rääkis hoopis muud. Siis küsis: «Kuidas on sellega lugu?» Kaks korda küsis kõvasti ikka: «Kuidas on sellega lugu? Kuidas on sellega lugu?» Siis rääkis jälle muud.

Aga see naine nuttis ikka edasi. Nüüd sain mina aru küll, et tema sellepärast ei nutnud, et midagi katki tegi: tema ise ongi ema — keda ta kardab. Temal oli kohe suur kokkukeeratud silmarätik kaasas, sellega ikka pühkis silmi ja suud ja tihkus vahetpidamatult. Mina hakkasin

vaatama, kas ka isa palub, aga ei saanud aru. Jutlus oli ikka pikk, pikk. — Kiriku lagi on kõrge ja kividest ja sedasi... kumer. Mina mõtlesin, et kui meie toal oleks ka niisuke lagi, siis ei saaks ema midagi lae vahele panna. Ja ka vitsa ei saaks panna. Toogu siis iga kord õuest. — Kirikhärra ei ole ühes kohas paigal, kui jutlust peab, käib ikka vahel altariaias ja vahel kantslis ja vahel seina ääres istumas. Aga kui vanaema palveraamatust õhtupalvet loeb, siis on ühtelugu ühes kohas paigal. Nüüd mina teen ka nii, kui vanaema palvet loeb: esiti olen pliidi ees — see on altariaed; siis lähen ema sängi — see on kantsel.

Kui jutlus lõppes, siis mina otsisin isale lauluraamatust numbri järgi laulu üles — sada kaksteist oli —, ja pärast tulime välja.

Isa otsis kirikulagedalt rahva hulgast Kalmu tädi üles, rääkis juttu ja küsis, kas nende mehed metsas käivad. Tädi küsis jälle, kas meie lehm lüpsab veel, ja saatis meie rahvale palju tervisi.

Ja siis hakkasime tulema. Tee peal mina mõtlesin kogu aja: ei tea, kas on nüüd terve või ei ole? Kas on ka nii terve, et ei tunnegi, või on katkiminekukohad tunda? Küll see jumal on ikka vägev, temal on ükspuha mis, kõik teeb terveks. Tema saaks Joosepi papist hobusegi terveks ja otsiks minu noagi üles. Teinekord palungi sellepärast.

Kopli kase juures oli Joosep vastas ja ütles:

«Ei kedagi. Lõuna ajal veel ei olnud terve.»

Minul hakkas süda jälle valutama. Mina ütlesin:

«Noo! Sa valetad. Mis sa läksid enneaegu vahtima!»

Kodus läksime kohe sahvrisse vaatama. Mina tõmbasin tasakesi kaltsu eest ära — jumal küll, ikka oli katki!

VARGUS

Mul oli hiljuti suur mure. Näris südant ööd ja päevad ega saanud enam sugugi rahu. Siis viisin selle toru Sepale tagasi ja panin hõövelpingi peale, kus ta ennegi oli.

Ma ei tea nüüd isegi, kuidas ma selle ära tõin. Ega ma just varastada tahtnudki, katsusin ja vahtisin niisama. Ei tea, kuidas viimati panin pluusivarrukasse ja tõin ära.

See oli ikka sedasi, et Sepal oli eeskambris hõövelpingi peal niisuke plekkтору. Kui seda päikese käes liigutasid, siis helkis igalt poolt vastu, ja kui näpuga teisest otsast augu kinni panid ja teisest otsast puhusid, siis tegi ka vilet, justkui oleks vabrikuvile puhunud.

Mina ei teadnud esiti, mis nad selle toruga teevad, arvasin, et on aga niisama... ja vedeleb hõövelpingi peal. Aga pärast sain teada, et sellega puhuvad kella sisse õli, kui kell seisma jääb.

Kui mina Sepalt käisin oherdit toomas, siis nägin seda toru esimest korda, aga ma siis teda veel ei katsunud. Kui teisel päeval Sepal käisin, siis katsusin küll ja puhusin vilet ka. Pärast mõtlesin kodus, et küll oleks hea, kui ka minul oleks niisuke toru. Küll see ikka helgib päikese käes! Ja kui ilusasti vilet teeb, ikka — tuut-tuut... sedasi kuminal ja tumedalt... justkui vabrikuvile, võta või jäta.

Siis hakkasin ise endale toru tegema, aga ma ei saanud kuskilt niisukest läikivat plekki. Üks tume plekitükk meil oli küll, aga sellest ei saanud mingit toru.

Kui siis jälle Sepale läksin, Sepa emale suga viima, siis seisin kaua hõövelpingi juures, vahtisin ja katsusin seda toru. Sepa rahvas sõi laua taga, aga kangaspuud olid ees ja nemad ei näinud, mis ma tegin. Siis pistsin toru varrukasse, või tea — ta justkui ise läks sinna. Rääkisin veel veidi aega kõvasti juttu ja ütlesin:

«Tea, kas kangas hakkab ka hästi kerkima?»

Ja siis tulin ruttu välja, see toru varrukas. Kui tänavale sain, pistsin jooksma, justkui oleks keegi taga ajanud. Toru oli ikka varrukas. Tee pealt vaatasin mitu korda tagasi, et kas on tagaajajaid, aga ei olnud kedagi. See oli aga muidu niisuke hirmumõte.

Kodus läksin lauda taha, võtsin toru varrukast välja ja hakkasin vahtima. Aga vilistada temaga ei julgenud, et ehk keegi kuuleb, vaatasin aga niisama. Ega seda tuppä tohtinud viia, siis saavad kohe haisu ninasse; panin lauda taha seinaprao vahele ja samblaid peale. Kui juba tükk aega mööda läheb, siis võtan välja ja vilistan.

Kui tuppä läksin, siis ema hakkas pärima, mis Sepa rahvas teeb. Ise vahtis vahel mulle otsa. Mul tuli hirm südamesse, et viimati ema teabki juba, et ma toru ära tõin. Et ehk Sepa ema nägi kangaspuude vahelt, kui

toru varrukasse panin, ja käis selle aja sees emale kaebamas, kui mina lauda taga toru vahtisin.

Ma läksin välja, aga ka väljas ei olnud asu kuski. Mõtlesin jälle, et võib-olla ema ei teagi, küsis aga muidu Sepa rahva järele. Läksin uuesti tuppa. Siis ema ei pärinud Sepa rahvast midagi.

Nüüd hakkasin mõtlema, et võib-olla Sepa ema ei tea veel isegi, et toru on kadunud, ma kardan muidu. Kui nüüd oleks mingit asja Sepale minna, siis vaataksin kohe järele, kas teavad. Kui õige läheksin suga ära tooma. Ma küsisin ema käest:

«Millal ma soa Sepalt ära toon?»

Ema ütles:

«Mida siis teisega kiiret on. Eks Sepa ema too isegi!»

«Ei noh, las parem mina toon, teevad ehk veel katki.»

Emal ei olnud soaga kiiret, aga ma läksin teisel hommikul ise Sepale, et toon soa ära, kui neil seda enam tarvis ei lähe.

Esiti ei julgenud sisse minna. Oli kohe niisuke kummitus või kartus, et nüüd tuleb Sepa isa välja ja ütleb:

«Ah siin sa oled, poiss! Kus on toru?»

Seisin õues tükk aega, siis viimati läksin tuppa. Kangas oli juba niies ja Sepa ema lõksutas kududa.

Mina teretasin, aga lõin kohe kartma ja piilus sinna hõövelpingi poole, kus see toru ikka vedeles. Siis kahetsesin, et tuppa tulin, võtavad ehk kohe kinni ja annavad naha peale. Siis nühkisin seljaga vastu hõövelpinka ja nihutasin enese sinna kohta, kus toru varrukasse panin. Ise pidasin käed selja taga, justkui eilegi, kui toru varrukasse lasksin. Kogu aja vaatasin Sepa ema poole, et kas piilub kangaspuude vahelt, mis ma teen. Aga ei piilunud, ümises vaid laulusalmi läbi nina ja kudus edasi.

Mina tulin ära; aga alles tee peal tuli meelde, et soa unustasin sinna.

Kodus hakkasin jälle toru vahtima ja katsuma. Võtsin samblad eest ära ja tõmbasin vitsaraoga toru välja. Kodu juures puhuda ei julgenud, panin jälle varrukasse ja läksin metsa. Metsas siis võtsin toru välja, pidasin sõrmeotsaga auku kinni ja puhusin... Mitu korda ikka puhusin. Aga puhumisest sai kohe himu otsa. Ega see vile nii ilus olnudki, tuututas küll, aga kui Sepal puhusin, siis paistis, et on palju ilusam.

Siis mina ei tahtnudki enam seda toru. Ja tulid niisukesed kurvad mõtted, süda läks raskeks ja hakkas valutama. Paha oli olla. Kui veel mõtlema hakkasin, et vaata, et nüüd oled varas, siis hakkas süda veel rohkem valutama. Ja nutt kippus kurku. Kui hea oli enne olla, kui seda toru veel ei olnud. Ja siis läks mets järsku pimedaks, nii et ma hakkasin kartma. Kõiksugused mõtted tulid pähe. Pidin juba selle toru metsa viskama, aga tõin siiski koju ja panin jälle seinaprao vahele.

Siis ei käinud mitu päeva toru vaatamas, aga süda vaevas ühtelugu, et nüüd oled varas, nüüd saad põrgusse.

Ühel õhtul istusin toas pliidi ees ja ajasin hagu alla. Vanaema toimetas pliidi juures. Siis küsisin:

«Vanaema, miks süda mõnikord vaevab?»

«Kas sul vaevab? Siis on sul mõni mure südame peal.»

«Kas pahadel inimestel ja varastel ka vaevab süda?»

«Miks ei vaeva. Eks varguseasi vaeva südant küll, olgu kui tahes paha inimene.»

«Kas pärast saab varas põrgusse ja käsi kasvab hauast välja?»

«Eks ta põrgusse saa küll, aga ega vargal küll käsi hauast välja kasva. Selle lapse käsi kasvab hauast välja, kes ema lööb.»

«Aga kui asja tagasi viid, kas siis kaob see mure?»

«Siis kaob küll. Aga miks sa seda pärid?»

Nüüd mina kokkusin, et vanaema ehk teabki juba seda toru lugu.

«Ega siis mina... ma muidu küsisin.»

Aga nüüd ma viin selle toru küll tagasi. Ma ei tahagi seda enam. Ja rumal ikka olin, et ta ära tõin. Ega ma just varastada tahtnudki, katsusin ja vahtisin niisama. Ei tea, kuidas viimati panin varrukasse ja tõin ära. Justkui kohe üks kurivaim või keegi oleks tagant torukindlust selle toru varrukasse.

Teisel päeval läksin jälle Sepale ja siis oli toru varrukas. Hõövelpingi juures seisin ja nihutasin ennast edasi-tagasi. Siis panin käed selja taha hõövelpingi peale ja lasksin toru varrukast välja kukkuda. Kui toru kolks tegi, siis veel käis justkui piste südamest läbi. Aga pärast oli palju kergem.

Siis tulin kohe ruttu välja ja pistsin jooksu kodu poole.

Nüüd ei olnud mul küll enam seda toru, aga see mure, see oli veel kaua aega südames.

MEIE KÜLA

Kui vabriku poolt tulla, siis ei ole meie küla sugugi näha, Salumägi on ees. Aga meie külasse paistavad küll vabriku korstnad üle Salumäe ja vabriku vile on iga kord selgesti kuulda. Ka poissmeeste kasarmu juurest ei ole meie küla veel näha. Salumäe männi juurest aga paistab juba meie kopli kase latv. Kui siis veel veidi maad edasi minna, paistabki meie küla. Pisikesed majad kahel pool teed sirges reas justkui mutimullahunnikud. Aga kui ligi saad, siis ei olegi majad nii pisikesed, on ikka kaunis suured.

Meil ja Reinbergil on omad majad, ikka niisukesed nagu suureski külas, eeskamber ja tagakamber, rehetuba ja rehealune; muudkui natuke pisemad. Teistel kõigil on mõisa majad. Nendel ei ole rehetuba ega rehealust. Kaks peret elab ühes majas, kummalgi üks tuba ja üks sahver.

Nende toad on küll pisemad kui meil, aga selle poolest paremad, et ahi on toas ja ahju peal võib magada ja mürada ja saapaid kuivama panna. Aga meie maja on selle poolest parem, et rehetuba ja rehealune on kõiksugu kolu täis — seal on hea peitust mängida. Ja kui sügis tuleb, siis tulevad teised meile oma viljanatukest peksma, siis on hea reheahju ees istuda, paistukartuleid süüa ja suitsu sees mürada. Siis on kõik meie rahvaga head, tulevad appi kartuleid noppima ja laupäeva õhtul pakuvad isale viina.

Meie lauda taga kohe on küla karjamaa ja seal kasvab suur kask. See on meie kopli kask. See on alt kolejame kask ja sinna otsa ei saa kuidagi ronida; ka suured poisid ja täismehed ei saa. Teistel poistel on kade meel, et nende maja juures kaske ei ole, aga meie laseme ka teisi poisse sinna kase alla mängima. No kui just kellegagi pahased oleme, siis ei lase.

Juuriku toa taga on suur kivi. Ka seal oleks hea mängida, aga Juuriku Julius on kolepaha poiss ega lase meid sinna mängima. Iga kord lubab meile verise särki pähe panna, mis nende lauda seinal ripub. Sest nende toa taga suure kivi juures pussitas Kaasiku Mihkel Lobe Juhanit. Lõi selja tagant pussiga sisse, siis kukkus Juhan maha ja särk sai veriseks. Siis tulid teised appi, ja võtsid verise särki ära, ja panid talu lauda taha räästa alla rippuma. See riid tuli neil pruudi pärast. Sest Reisbergi Hilda oli Kaasiku Mihkli pruut, aga Lobe Juhan tahtis jälle, et Hilda oleks tema pruut. Sellest tuligi riid ja pussitamine. Pärast käidi kohtus ja Mihkel pandi vangi.

Kui nüüd meie Juuriku kivi juurde mängima tahame minna, siis hüüab Julius:

«Ema, ema, kus see verine särk on?»

Ja ise läheb särki tooma, et siis paneb meile särki pähe. Siis meie pistame jooksu. See Julius on paha poiss, ise ei saa õieti rääkidagi, ökitab

ühtelugu, aga kolepaha poiss on. Meie ei võta teda ka millalgi endi hulka mängima.

Kohe meie vastas üle tee on Reedu ja Mustika maja. Meie pool otsas elab Reedu rahvas. Kui nad vahel isekeskis riidlevad, siis on see meie tuppa kuulda. Ja kui nende ema laulab seda laulu, et: «Roosi istus kamberis, aeg oli igav ootes,» — siis on see ka meile kuulda.

Meie kõrval on Sule ja Välja rahvas. Sule õues on meie tsemendivabrik. Aga Sule toa taga on Marguse ahervare. Sinna ei tohi öösiti minna, sest siis undab seal mardus ja laulab vana kilk, aga päeval ei ole kedagi, päeval võib käia.

Siis tulevad teised majad, ikka kõik ühtemoodi mõisa majad. Kelu Liisa müüb salaja viina, temal on salakõrts. Selle nimi on Käratuse kõrts. Vabriku poissmehed käivad seal pühapäeviti joomas. Aga see Liisa ise on kaval: kui mehed juba purjus on, siis annab lahjat viina, valab aga vähe tubakavett hulka, et ikka kibe oleks. Aga täie raha võtab küll.

Mina käisin seal ükskord seatapmis-viina toomas. Kui tagasi tulin, siis mehed mekkisid ja ütlesid, et sellel viinal ei ole tubakavett hulgas, et oma küla inimestele ei julge panna.

Käratuse vastas on kohe Sassi-Jaani salakõrts. Seda kutsuvad mehed Palärmuks, sest seal on ka õlut ja vorsti.

Sassi-Jaani kõrval elab Aadu. Aadu Jaanil on halb elu, ei saa millalgi meiega mängimas käia ega kedagi. Tema peab ühtelugu last hoidma, kui nende ema käib mõisapäevi tegemas. Nendel on palju lapsi. Esiti ikka käis meiega mängimas, sidus väikese lapse jalgapidi samba külge kinni ja teised võttis kaasa. Aga laps karjus ja nõõri kohalt läks jalg paistesse. Ema sai sellest aru ja Jaan sai peksa.

Küla taga, veidi maad jõekaldast eemal on Rumal-Anne saun. Rumal-Annel on ka palju lapsi ja kõik on niisama rumalad ja tigidad nagu tema isegi. Meest temal ei ole, aga lapsi on küll. Sealtkaudu ei tohi jõele minna, peab ikka Sikuaija metsa kaudu minema. Kui Rumal-Anne kaudu mitmekesi minna, no siis veel võib, aga üksi küll ei tohi, siis hakkavad Rumal-Anne poisid kividega loopima ja sõimama ja jooksevad kohe kallale. Pisike Kaalugi võtab hammastega jalast kinni.

Meie käisime jões ujumas ja jõekaldal mängimas. Seal oli hea veskit mängida, tegid aga liivakalda sisse kaks auku ja lasksid ülevalt august alla liiva soriseda, siis tuli nii peenikest püüli, et... Jõekaldas olid ka pääsukeste pesad. Meie võtsime juba kevadel igaüks oma õnnele ühe pesa, panime siis märgid juurde ja käisime iga päev vaatamas. Mune ega poegi katsuda ei tohtinud. Kui õige ligidalt vaatasime, siis pidasime hinge kinni. Muidu jääb inimese hingeõhk juurde ja pääsuke jätab pesa maha.

Meie oleksime heameelega vaadanud, misukesed need pesad seest on, aga ei saanud näha, sest pesad olid sügaval ega paistnud muud kui pime auk. Pesi ära lõhkuda ei tohtinud, sest siis oleksime põrgusse saanud.

Vanaema ütles, et kes linnupesi lõhub, see saab põrgusse ja keel lõigatakse suust ära. Aga kord nägime pääsukesepesa ka seestpoolt. Kord jooksis Joosep kalda peal mütt-mütt, ja kallas langes sisse. Siis jäi pääsukesepesa välja. Pesa on niisuke pehme ja ümmargune, justkui sukakand. Ja alasti pojad olid sees ja ajasid kaelad õieli ja piiksusid haledasti. Joosep hakkas nutma, et nüüd tema saab põrgusse. Aga kui meie õhtul vanaemale rääkisime, siis vanaema ütles, et: «Kui kogemata läks, siis ei saa põrgusse.»

Meie küla nimi on Liivaküla. Vabrikumehed hüüdsid teda vahel pilkamisi Liivalinnaks, aga ta ei ole kellegi linn.

Enamasti kõik meie küla mehed käisid vabrikus tööl, muudkui meie isa ja Reinbergi-isa käisid sadamas. Hobusemehed teenisid rohkem raha kui jalamehed. Kelu Liisal ei olnud töölkäijat meest, tema käis ise mõisas tööl ja teenis salakõrtsiga. Vanal Raismikul oli küll hobune, aga ka tema ei käinud tööl. Tema haris oma hobusega nende maalappe, kellel endal hobust ei olnud. Maa eest ja maja eest käisid emad mõisas päevi tegemas. Aga meie maja eest ei olnud vaja päevi teha, sest meil on oma maja.

Vanaema ütles, et meie külas on halb elada, et emad peavad mõisapäevi tegema. Ja et inimesed on pahad, loevad üksteise suutäisi, riidlevad isekeskis ja on kadedad, kui üks vähe parema kahaheina-tüki saab kui teine.

TÖÖL

Teised poisid käisid mõisa turbasoos raha teenimas. Kes ikka juba suuremad olid, need käisid vabrikus ja sadamas tööl ja teenisid palju raha, aga pisemad käisid mõisa turbasoos. Ka mina tahtsin minna, aga ema ütles, et sinna kaheksa-aastasi ei võeta, et sinna võetakse ainult kümneaastasi, aga kui mina ütlen, et olen kümneaastane, siis võtavad ka minu.

Siis mina tõin aidalakast maha selle väikese märsi, kus sees ema vorstirohte hoidis. Ema pani vorstirohud teise kohta, mina panin märssi uued õled ja nõõri parajale pikkusele. Ema pani juba õhtul leiva valmis, ikka silku, pudeliga hapupiima ja ka vähe võid. Mina kodus silku ei söö, aga kui tööl käin, siis söön küll, et siis ei ole süda vesine.

Teisel hommikul hakkasin õige vara minema, päikesetera ei olnud veel metsa tagant väljaski. Läksin Reedu Arturiga ühes, sest tema oli juba kaks päeva käinud ja teab kõik asjad. Tema ütles, et ega see soovanamees taha heameelega väikesi tööle võtta. Eile hommikul oli sõimanud, et: «Mis, kurat, nad saadavad neid väikesi tööle, kellel kõrvatagused märjad.» Mina teadsin nüüd kohe, et kõrvatagused ei tohi märjad olla, peab hommikul hästi kuivatama. Mina katsusin järele, minul olid kuivad. Siis Reedu poiss ütles veel, et kui õhtul kirjutaja tuleb, siis peab ütlema, et kümne aastane oled, muidu ei võeta; ja peab jämeda häälega rääkima, siis ei saa aru, et kaheksa aastane oled. Tema on üheksa aastane, temal enam nii jämeda häälega rääkida ei ole vaja.

Soomajade juures sai veel vähe aega oodata, siis tuli sootaat välja. Temal oli üksainuke käsi. Pintsakul oli küll kaks varrukat, aga see pahem varrukas oli tühi ja ots taskus. Kas ta selle tühja varruka ise taskusse paneb, või paneb sooeit, seda Artur ei teadnud. Aga seda teadis küll, et sootaadil oli enne kaks kätt, et see teine jäi mõisas rehepeksumasina vahele; lapsed ja naised peavad teda hüüdma sootaadiks, mehed võivad öelda Mihkel; aga tagaselja ütlevad kõik — soovanamees.

Mina sellele sootaadile liiga ligi ei läinud, kartsin, et ehk ajab koju tagasi ja ehk vaatab, kas on kõrvatagused märjad.

Siis hakkas tema ees minema ja meie läksime kõik reas järele.

Küll mina tahtsin näha, misuke see turbasoo on ja misukesed need turbamättad on. Kui mets lõppes, siis hakkas paistma üks lage, ja Reedu Artur ütles, et see ongi turbasoo. Ega see ole kedagi teistmoodi kui muugi lage, ikka mõned puud ja põõsad ja... Aga soolaod on küll teistmoodi: katus algab kohe maa juurest ja seinu ei olegi. Ja maa on kõik selge turbamuld, võta kust tahad. Nüüd ma tean küll. Kraavis on vesi nii must kui tõkat. Kui see turbamuld märg on, siis on nii kui lörts, pigista vett välja niipalju kui tahad.

Ühe lao juures pidas sootaat kinni, kõik panid leivakotid ja märsid sinna maha. Seal oli terve väli turbamättaid, justkui telliskivid. Ja mättahunnikud olid suured ja väikesed. Nüüd tean küll, aga enne mõtlesin, et on niisukesed mättad nagu karjamaalgi.

Reedu Artur ütles:

«Nüüd siin hakkame laduma, siis peale keskhommikut läheme kanavi taha ja hakkame lattu panema.»

Mina küsisin:

«Mis see kanav on?»

Tema ütles, et see on lai kraav, kust mehed mättaid välja viskavad.

Kohe tööle ei hakatud. Naised seadsid enne rätikuid ja mehed tegid plotskid ette, nii et kogu soo sai täis mahorkahaisu. Üks mees andis ka Reedu poisile tubakat, tema keeras endale plotski ette ja pakkus ka mulle.

Mina ei võtnud, ütlesin, et: «Aga sa ema käest saad, kui ema seda teada saab.»

Tema ütles:

«Mis ma ikka saan. Mis töömees ma muidu olen. Siin peab suitsu tegema, siis ei tule lõuna ajal uss suhu, kui magan. Kas sa seda ei tea, et uss pelgab suitsuhaisu?»

Nüüd mina kahetsesin küll, et plotskit ei võtnud, aga uuesti küsida ei julgenud. Kui ta nüüd ise veel peaks pakkuma, siis võtan küll vastu.

Ma hakkasin ühes Reedu Arturiga tööle. Ikka võtsime väiksemast hunnikust mättad ja ladusime uued, suuremad hunnikud, justkui tornid. Sel Reedu poisil on kõik töö selge. Tema justkui täismees kohe, suitsetab ja räägib tüdrukutega rumalasti ja kõik. Mehed aga veidi ässitavad tagant, tema ütleb kohe kõik rumalad sõnad välja. Kui naised häbistama hakkavad, et: «Küll on sel poisil aga suu!», siis temal on veel hea meel. Aga ta kodus ei ole niisuke. Minu vastu on nüüd koleuhke, muudkui räägib kõiksugust uut asja soost ja ise ütleb: «Ega sa seda veel tea.» Aga ma mõnd asja tean küll. Siis sülitab ise veel lirtsti läbi hammaste ja ütleb: «Mes?» Temal on ka kõik palgad peas. Meie saame kakskümmend viis kopikat päevas, kes pisut suuremad, saavad kolmkümmend, ja kes veel suuremad, saavad kolmkümmend viis, naised saavad nelikümmend ja mehed — kuuskümmend. Temal on täna õhtuks juba seitsekümmend viis kopikat teenitud. Lubas, et kui palga kätte saab, siis ostab kuli suitsu ja soru viina.

Kui keskhommik tuli, siis oli minul juba selg haige. Ma kartsin, et väsin ära ega jaksagi õhtuni tööd teha. Aga peale keskhommikut hakati kuivi mättaid lattu kandma. Muist kandsid korvidega, muist võtsid laos vastu. Poisid olid kõik laos, sest seal sai vahel koerust teha ja mätastega loopida.

Kui Reedu poisile üks mätas vastu nägu tuli, siis tema ütles:

«Ai sa kurat, sain vastu larhvi!»

Üks naine ütles:

«No küll on sel poisil sõnad, muudkui kuula aga.»

Mina sain aru küll, et larhv on nägu.

Kui lõuna hakkas tulema, oli laos kolepalav, tolm tegi käed ja näo mustaks. Ma salaja hõõrusin turbamättaga veel rohkem mustaks, et siis kodus näitan emale ja Joosepile, kui must töö meil on.

Kui lõuna tuli, siis sõin ka silku, et süda kindlam oleks. Peale sööki hakkasid tüdrukud magama jääma, aga enne võtsid suss-kingad jalast ja panid pea alla, et poisid ei saaks kingi jalast ära võtta ja ära peita. Poisid läksid metsa usse otsima, mina läksin nendega kaasa, sest ma ei kartnud sugugi.

Reedu poiss ütles tüdrukutele:

«Nüüd läheme metsa, toome ussi ja paneme teile kaela.»

Üks tüdruk ütles:

«Ära tee, et tõmban sulle selle kingaga vastu silmi.»

See oli ilus ümmarguse näoga plika; kuidas tema nimi oli, seda ma veel ei teadnud.

Siis poisid ikka leidsidki metsast ussi. Võtsid kepi, tegid otsa lõhki ja panid ussi sabapidi sinna vahele. Siis oli uss näpitsas. Uss on ikka kole küll, muudkui susiseb ja limpsab keelt ja liigutab sedasi pead. Lao juures panid mehed talle piibupigi suhu, siis näitab tagumisi jalgu, muidu ei näita. Pärast ma vaatasin ussi päris ligidalt. Poisid ikka piinasid ussi kaua veel, siis lõikas sootat ta pea noaga otsast ära. Kere elas veel tüki aega, siis suri ära.

Poisid matsid ussi maha ja ütlesid, et nüüd on nad üheksa pattu andeks saanud, et kes ussi ära tapab, saab üheksa pattu andeks.

Õhtupoolne päev oli kolepikk. Kui ma hakkasin mõtlema, siis oli nii, nagu oleks hommik juba teab millal ammu olnud, justkui oleks üks päev nii pikk kui nädal.

Kui päike oli taeva küljes veel nii... puu kõrgusel, siis tuli kirjutaja sinna. Aga läks ikka veel palju aega, enne kui kirjutaja sootadile ütles:

«Noh, Mihkel, lase nüüd olla! Kutsu siia!»

Siis tulid kõik rüsinäl kirjutaja ümber kokku ja kirjutaja hakkas päevi üles panema. Tema hüüdis ikka nime ja inimesed ütlesid: «Jaa!» Aga kes uued olid, nende nimed pandi pärast kirja. Mina seisin teiste selja taga mätta peal kikivarbail, et siis olen pikem.

Kui minu ees veel kaks poissi oli, siis mõtlesin, et kui need ära lähevad, siis kirjutaja näeb, et olen mätta otsas ja kikivarbail ega usu, et olen kümneaastane. Aga kui ma parajasti seda mõtlesin, siis teised poisid panidki nimed kirja ja läksid ära ja mina jäin üksi.

Kirjutaja küsis, et: «Noh, poiss?»

Mina ütlesin jämeda häälega: «Jaan Pari — esimest päeva.»

Ja siis tõusin kikivarbaile ja ütlesin:

«Kümne aastane.»

Aga seda enam ei saanud nii jämeda häälega. Ja siis pistsin kohe tulema, et saaksin teised kätte.

Kirjutaja hüüdis mulle järele:

«Leivamärss, kuhu sa poisi viid?»

Mina jäin esiti seisma, mõtlesin, et teab mis tahab, et sai ehk aru, et ma ei ole kümneaastane, ega lubagi homme enam tulla. Aga siis sain aru, et kirjutaja pilkab, miks mul nii suur märss. Aga mul ei ole kedagi suur märss: kui nii muidu käin, siis ei ole midagi; kui valuga jooksen, no siis peksab veidi vastu reisi. Ma homme enam märssi kaasa ei võta, lasen leivakimbu teha.

Kui koju jõudsin, siis oli kari juba tulnud, lehm lüpstud ja söök laual. Ema oli väravas vaatamas, et kas mina ikka tulen. Mina olin väsinud ja astusin pikkamööda. Kui ema ligemale sain, siis olin veel rohkem väsinud ja kõndisin veel tasemini.

Ka Joosep tuli vaatama, kuidas mina töölt tulen, ja küsis:

«Kas oled ka väsinud?»

Mina ütlesin, et: «Olen küll!», näitasin temale oma nägu ja ütlesin:

«Vaata, kui must larhv!»

Aga Joosep oli nii rumal, et ei teadnud, mis see larhv on.

Siis kutsus ema mind sööma, aga mina ütlesin:

«Või ma saan kohe tulla! Tarvis enne nägu ja kaela pesta; meil on kolemust töö.»

Ma siis näitasin emale, kui mustad on mu käed ja kõrvad ja kael.

Ema ütles, et: «Oi!» Tõi seepi ja pesuvanniga vett õue, ikka just kui isalegi.

Mina käärisin särgivarrukad kõrgele üles, pesin ja solistasin kaua aega ja rääkisin Joosepile, et leidsime metsast ussi, ja uss näitas jalgu. Joosep ikka vaatas vahel minu kõrvu ja kaela, et kas on juba puhtad. Kui tema ütles, et: «Nüüd on puhas,» siis puristasin ja jätsin järele.

Pärast käis Joosep ühtelugu minu kannul, ükspuha kuhu läksin, päris ja küsis ikka, misuke see turbasoo on ja kuidas see uss jalgu näitas. Ma ikka seletasin ka, aga palju ei olnud aega vastata, sest mul oli talitada, et homme vara hommikul kohe minema saaks.

Söögi ajal võisin liha süüa niipalju kui tahtsin ja võid leivale peale määrada nii paksult kui ise aga tahtsin. Ema veel ütles Joosepile, et: «Ära sa enam liha võta!», et: «Las Jaan võtab, tema tuli töölt.»

Aga mina ütlesin:

«Ei, lase olla! Las poiss võtab pealegi!»

Kui magama heitsime, siis Joosep veel ütles: «Küll sa võid nüüd oma teenitud rahaga palju saia osta.»

Mina ütlesin:

«No küll sa oled rumal! Kes siis sellepärast raha teenib, et saia saaks. Mina ostan pluusiriide. Kust see isagi seda raha ühtepuhku jõuab teenida, mis meil kulub, peab ikka ise ka teenima. No kui sa hea laps oled, siis sulle toon saia, kui raha järele jääb.»

Joosep lubas hea laps olla ja pealekauba veel minu selga sügada.

Aga kui voodisse heitsin, siis ei tulnud kohe uni. Ja imelik oli — kõik turbamättad olid silma ees ja vahel tuli neid justkui terve tuba ja voodi täis. Sedasi oli tükk aega. Aga kui mättad ära kadusid ja silmad kinni läksid, oligi ema voodi ees, äratas üles ja ütles:

«Juba teised tulevad.»

Ma veel kaks päeva käisin soos. Siis jäin haigeks ja ema ei lasknud enam minna.

TSEMENDIVABRIK

Kui suvi oli, siis mängisime iga päev tsemendivabrikut. Mina, Sule August, Reedu Artur ja teised poisid ka. Joosep ei mänginud, tema on väike ega oska vabrikumees olla, tema vaatas niisama. Juuriku Juliust meie ei võtnud, sest tema on tige ja lõhub kõik asjad ära.

Vabrik oli Sule õues aia ääres. Esiti pidime vabriku meie õue tegema, et meil on suurem õu, aga nende ema ei hakka pahandama, et: «Mis te ajate siia kolu kokku!» ega lahuta vabrikut ära. Seal olid siis põletusahjud ja veski ja lemmerei. Kust plonnid üles läksid, seal oli niisuke viltu sild. Lemmerei ulgus ühtepuhku, aga kõige raskem töö oli ahjude juures. Seal jäid mehed ühtelugu haigeks. Siis olin mina tohter, koputasin meestele rinna peale ja ütlesin:

«Ega seal ahjude juures kopsud üle kümne aasta vastu pane.»

Muidu olin mina insener, sest mina mõtlesin välja veepumba ja tõmbasin iga palgapäev meestel palka maha. Sule August oli direktor. Tema pani lemmerei uksele kirja: «Võõrastel sisseminek keelatud» ja teise kirja veski uksele, et: «Tubaka põletamine keelatud.» Ja tema luusis vabrikulagedal ringi, et kui keegi suitsetab, et siis võtab piibu ära ja paneb trahvi.

Vahel olime ikka töömehed ka. Meil olid puuhobused ja vankrid ja puust mehed. Kui midagi rääkisime või tegime, siis ikka — justkui oleksid puust mehed teinud või rääkinud... mängus nii. Mustika Villu oli jalamees, sest tema jõi hobuse maha. Nüüd aga seisis plonnisilla juures ja hüüdis: «Hii-va!» Siis hakkasid plonnid minema. Kui plonnid üles said, siis hüüdis jälle: «Topp!»

Igal hommikul, kui isad olid vabrikusse tööle läinud ja emad mõisaväljale, siis läks August aia otsa ja tegi vabriku vilet, et: «Tuut... tuut...» See tähendas siis, et — tööle. Siis meie panime hobused rakke ja kihutasime nii, et tolm taga. Et kui hiljaks jääme, siis saame Sitsi Antsu käest riielda. Jalamehed panid põlled ette ning kotad jalga ja läksid jala, ise vibutasid käega.

Peale lõunat oli palgamaksmine. Siis olin mina jälle insener ja Sule August direktor. Tema maksis palka. Meil olid niisukesed... paberist rahad, templid peal.

Kui siis meestel oli jälle palka maha tõmmatud, ütles tema:

«Ega mina tea, insenerihärra tõmbas palka maha.»

Siis tulid mehed minu juurde ja mina ütlesin:

«Ega mina tea, direktorihärra tõmbas maha.»

Mehed ikka tammutasid kontori õues, aga ei öelnud midagi. Aga kui nad monopoli ees olid veidi viina võtnud, kui neil hambad juba veres

olid, siis lubasid direktori nina sirgeks väänata ja inseneri prillid sisse lüüa.

Siis olime mina ja August jälle töömehed ja läksime poodi kraami ostma.

Reinbergi Juku pidas poodi. Temal oli naelakasti sees ikka päris pood kohe, lett ja tikutoosidest kaubakastid, vorstirõngad laes ja kõik. Jukul oli küür seljas, tema ei saanud kakelda ega vabrikumeest mängida, sellepärast mängis kaupmeest ja monopolipidajat. Monopolipudelid olid savist, sildid peal ja...

Siis ostsid mehed viina ja kaupa ja olid purjus. Koju tulles oli Reedu Artur röötsakil vankris, vibutas ohjadega ja laulis kogu tee:

«Endse aja mälestus
tuleb mulle meele,
pane laulma minu suu,
lustilikult keele.»

Siis hakkas tema hobune tee peal lõhkuma ja Artur lubas hobuse vaeseomaks lüüa, kui koju saab. Kodus siis siduski hobuse aia külge kinni — ikka justkui nende isagi teeb, mängus oli tema nimi ka Mihkel — ja hakkas hobust peksma. Ei lausunud ise sõnagi, muudkui andis aga kaikaga.

Anni oli mängus tema naine ja tahtis ikka minna ütleva, et: «Mis sa seda hobust peksad!» aga teised keelasid, et: «Ära mine,» et: «Lööb ka sinu maha, ega lollil aru peas ole.»

Ja siis tema ei läinud, kükitas aia äärde maha ja hakkas nutma.

Kui Arturi viha juba lahtuma hakkas, siis läks Sule August tema juurde ja ütles ikka ilusti:

«No jäta nüüd järele, Mihkel, no mis sa seda hobust peksad; või hobune süüdi on.»

Siis tema viskas kaika ära, võttis Augusti kaelast kinni ja nuttis purjus häälega:

«Kas tead, Mart, kas tead, oleks mul ka niisuke naine kui sinul.»
Ka Lalbergi Kusti oli koledasti täis ja laulis jälle teist laulu:

«Juuli, minu naine,
minu ajaviide,
tunned sina tuksumist
minu rinna naal!»

Aga kui koju sai, siis hakkas naist peksma. Tema naine oli mängus Mustika Leeni. See oli niisuke imelik tüdruk, tema sai alati isa ja ema käest peksa ja karjus ühtepuhku, ja meie hüüdsime teda sellepärast Pilli Leenuks. Aga tema oli niisuke rumal, ise tahtis kohe, et saaks peksa, et siis on temal hea. Poisid tagusid teda ühtelugu, tema ise tahtis. Karjus küll, aga ikka ütles: «No löö veel, no löö!» Ühekorra hakkas minuga ka tänitama, et mina kardan teda, ei tohi lüüa. Tüki aega ikka tänitas. Siis mina virutasin temale rusikaga vastu nägu. Siis tema tänitas ikka edasi, et: «Kepiga ikka ei tohi!» Siis mina panin ise silmad kinni ja andsin kepiga. Tema ninast tuli verd välja, aga ise karjus küll: «No anna veel!» Mina hakkasin nutma, läksin tuppa ema sängi ja nutsin kaua. Aga teisel hommikul ei tulnud Mustika-ema Pilli Leenuga meile riidlema ega oma lapsele õigust nõudma — Pilli Leenu ei kaevanud millalgi, kui teda löödi.

Lalbergi Kusti tee peal ikka laulis, et: «Juuli, minu naine,» aga kui koju sai, siis hakkas naist peksma. Esiti ikka ei peksnud, taarutas muidu, rääkis juttu, andis vorsti ja sitsirätiku. Siis ütles:

«Eks ma olnud Narvas esimese numbri poiss; eks ma olnud masinist. Aga mis ma nüüd olen, kui sinu võtsin.»

Ja siis hakkas peksma.

Pilli Leenu esiti ikka jooksis eest ära ja karjus:

«Ristirahvas, tulge appi, ära nüüd tapab! Ristirahvas, tulge appi!»

Pärast enam ei jooksnud, jäi aga aia äärde maha, ja Kusti muudkui suges.

Viimaks jäi ka Kusti aia äärde maha ja tegi, justkui magaks. Pilli Leenu istus tema peatsis ja nuttis tasakesi:

«Miks ma ometi läksin mehele! No kas ma ei võinud tüdruk olla. No miks ma läksin mehele!»

Sule Augustil oli viin maas, tema ei käinud monopolis, ostis vaid ajalehti ja neid... «Elviira» andeid. Et siis pühapäeval istuvad kõik toominga alla pingile ja tema loeb «Elviirat» ette.

Mina ostsin ka viina, aga ära ma ei joonud, panin pudeli heinavõrgu sisse, et viin koju ja panen piprakaunu hulka. Et siis on hea võtta, kui südame alt pistab. Aga poest ostsin hobusenaelu, suhkrupea, peent jahu ja saia. Kui Joosep kodu juures vastu tuli, võtsin ta sõidule, tema lõi mulle keerupatsi ja mina andsin saia.

Siis jätsime selle mängu järele ja olime kõik vabriku poissmehed, ikka need mehed, kes põletusahjude juures palju raha teenivad. Siis panime — mängus nii — uued riided selga ja kraed kaela. Reinbergi Juku oli nüüd Sarski-taat. Meie ostsime kõik ta kompvekid ära ja kinkisime tüdrukutele.

POISSMEESTE KASARM

Mina võtsin kelgu ja läksin poissmeeste kasarmust kartulikoori tooma. Seal jääb ühtepuhku palju koori järele, sest kasarmumehed ei pea lehma ega siga. Aga meil on lehm-mullikas ja seapõrsas, ja koori on hea ette anda. Kojamees korjab koored kokku ja mina toon kelguga koju. Ka teised poisid käivad toomas. Kojamees on minu sõber, tema ise ütles, et on minu hea sõber. Ma viin temale vahel pudeliga kohvipiima; ema saadab.

Kui sinna jõudsin, ei olnud kojameest kodus. Mina mõtlesin:

«Küllap on vist number kuuendas.»

Number kuuendas käis kojamees ühtelugu, sest seal olid kõige kangemad mehed. Kojamees ise ütles, et number kuuendas on paganakanged mehed. Number kuuendas elaski see Pärtel, kes ilusti viiulit mängis. Ka Tomberg elas seal, see oli kange riiumees. Ja Kask elas seal. Temal oli laulude klade ja palju neid «Elviira» ja «Musta kapteni» andeid. Ka teised olid kanged mehed.

Mina jätsin kelgu trepi kõrvale ja läksin kojameest otsima. Mina võisin ka numbrites käia. Need numbrid on niisukesed toad, kus töömehed elavad, muudkui number on ukseks. Esiti on pikk koridor, et kui ühes otsas astud või kõnnid, siis kumiseb ka teises otsas ja läbi terve maja. Ja kui räägid, siis nagu kajaks igalt poolt vastu. Kivipõrand on. Sellest koridorist lähevad ukseks igale poole tubadesse, need siis ongi numbrid. Teisel korral on niisama koridor ja numbrid. Kojamehel on trepi kõrval eri tuba, sellel numbrit ei ole.

Kui siis vabrikuvile käib, et — lõunale või õhtule, siis tulevad mehed kottadega ja puukingadega klõbinal üle silla kasarmusse. Siis on kõik kohad kisa ja kära täis, mehed hakkavad vanduma ja süüa tegema. Kui liha kõrbema hakkab, siis ütlevad:

«As-sa kurat!»

Ei, seal kasarmus on ikka tore elu! Kui mina suureks saan ja tööl hakkab käima, siis hakkab ka siin kasarmus elama. Ja magama hakkab kolmanda korra poludil. Muudkui roni aga üles ja maga, või kui magada ei taha, siis vaata poludi servalt alla ja aja teistega naljajuttu. Ega neil seal ole niisukesed sängid kui kodus, seal on kolmekordsed poludid. Ei, seal kasarmus on ikka tore elu!

Kui mina number kuuendasse läksin, siis oligi kojamees oma viinaankruga ja setvertnoi-pudeliga seal. Sest tema müüs salaja meestele viina.

Mehed olidki juba purjus, vandusid ja porisesid justkui parmud. Üks lubas nii kange mees olla ja nüüd talvel jökke suprema minna. Aga teine ütles:

«Ää ikka tee, vend, võta parem üks klõmakas!»

See tähendas siis, et: võta viina!

Üks teine lubas viina võtta ja napsiklaasi ka ära süüa. Aga ei söönud. Mineval aastal on number kümnendas küll nii kange mees olnud, kes napsiklaasi ära sõi. Muudkui peab olema niisuke paks klaas, õhukest ei saa süüa, see torgib suu lõhki. Kojamees rääkis, et see on ikka päris tõsi lugu, et mineval jõulul tegi number kümnes poissmeeste jõulupuu, et jõulupuu küljes ei olnud präänikud ja kompvekid, vaid küünlad ja viinapudelid, all ikka suuremad pudelid ja peal need sotkad. Siis sõigi see mees paksu viinaklaasi ära. Aga nüüd seda meest enam ei ole, läks tagasi Saaremaale.

Akna all istus Kask ja luges oma salmide kladet. Tema ei joo viina, loeb aga «Elviira» ja «Musta kapteni» andeid ja oma salmide kladet. Temal on kohe niisuke paks raamat, kus trükki sees ei ole, muudkui tühjad lehed. Sinna kirjutavad ükspuha kes, kas tüdrukud või teised mehed salmid sisse, siis Kask loeb neid ja laulab. Selle nimi on siis salmide klade.

Nüüd tema laulis seda laulu:

«Mets kohiseb ja pilved jooksvad ruttu,
üks neitsi istub kõrge kalda peal.
Ei keegi kuule tema kaebvat nuttu,
ta istub südaöösi üksi seal.»

Seda laulu laulis tema ühtepuhku, aga vahel luges niisama. See oli ikka pikk laul, et neitsi hüppas vette ja oli kurb ja pani lapse kaldale maha. Aga need teised salmid mulle meelde ei jäänud.

Aga Kask naakus igaühega, kellega kokku sai:

«Kas sul on õde? Kas sul on vend? Las kirjutab minu kladesse mõne salmi.»

Temal oli neid salme juba küll ja küll, aga ikka tahtis rohkem saada. Üks salm oli salakirjaga, niisukesed konksud, numbrid ja täpid. Tea kas oskab ise seda salakirja lugedagi. Ükskord küsis ka minu käest, et kas mina ei teaks, kes kirjutaks temale ühe salmi.

Sealsamas kasarmus number kuuendas elas kõva riiumees Tomberg. Seda meest ma veidi kartsin. Nüüd istus ta poludi serval, lõug pikal, ja suitsetas paberossi.

Kui mehed sedasi isekeskis ikka porisesid ja viina jõid, tuli korraga üks mees sisse ja ütles:

«Uräädnik tuleb! Uräädnik tuleb viina otsima.»

Kui siis kokkusid mehed ära, et: mis nüüd saab? Sest kasarmus ei tohi viina juua ega müüa.

Üks ütles:

«No küll on kurat! Pane ankur poludi alla!»

Aga kojamees ei pannud, oli igavesti hädas ja ütles:

«Või ta sealt kätte ei saa.»

Üks teine ütles jälle:

«Viska aknast välja!»

Siis jooksid ja hädaldasid kõik ega mõistnud midagi teha. Kõige rohkem sagas kojamees.

Aga siis tõusis Tomberg üles ja ütles:

«Mis sa jahid, anna siia!»

Mina vaatasin, et mis ta nüüd selle viinaga teeb, ja ka teised vaatasid. Aga Tomberg võttis tühja veeämbri ja valas kõik viina ankrust ja pudelist sinna sisse. Ja mis järele jäi, selle valas toopi, aga toobi pani sinnasamasse ämbri kõrvale pingi peale. Ise ütles:

«No las nüüd uräädnik tuleb, kurat!»

Mina mõtlesin, et see Tomberg on rumal mees, et sealt leiab uräädnik kohe viina üles. Ankur ja pudel jäidki seina äärde maha.

Kui uräädnik sisse tuli, istus Tomberg jälle poludi serval ja hakkas kõvasti laulma, justkui poleks tema asigi.

«Kui mul antaks riigid,
nagu keisril on —
siiski ma nad jätaks,
võtaks ainult, Liisa, sind.»

Mina mõtlesin, et see Tomberg on ikka pagana mees. Või kes teab, ehk laulab muidu aga nii. Pärast küsisin küll kojamehe käest, et mis tema arvab, et kui nüüd hall vanamees või keegi annaks Tombergile ikka päriselt riigi, et kas tema siis jätaks riigi maha ja võtaks selle Liisa... või aga laulab muidu nii, kuraasitab. Kojamees ei teadnud ka, ütles vaid, et: «Ega tea kedagi, ehk jätaks ka, see Tomberg on pagana kange mees.»

Uräädnik tuli kohe Tombergi juurde ja küsis:

«Kas viina on?»

Tomberg ütles:

«Eks sa otsi.»

Uräädnik hakkas otsima. Ta nägi küll seina ääres tühja pudelit ja ankrut, kergitaski neid, aga ei öelnud midagi. Mina arvasin, et nüüd leiab kohe viina üles, aga tema ämbri peale ei vaadanudki, nuhkis aga mujalt.

Siis tuli jälle Tombergi juurde ja küsis:

«Kus sa öösi olid? No kus sa olid? Kas käisid Iia külas riidlemas? Kas lõid aiateibaga Kaivaldi Kustavile pähe? Kas hammustasid Rikandi Miili õlga?»

See riiukukk ei vastanud midagi, muudkui istus aga, lõug pikal ning karvane rind eest lahti, ja puhus suitsu läbi nina.

Aga uräädnik käis ikka peale:

«No ütle, ütle, kas olid? Kas hammustasid? Kas olid näljane või, et Miili õlga hammustasid? No ütle!»

Siis sai Tombergi süda täis, ja hakkas ka tänitama:

«No kurat, olen, jah, näljane, hammustasin jah! Mis sa siis tahad? Sellepärast hammustasingi, et näljane olen. Sellepärast käin ka tööl, et näljane olen.»

Mina mõtlesin, et nüüd uräädnik viib Tombergi vangi. Aga ei viinud, muidu vaid noomis ja siis küsis jälle:

«Kas viina on?»

«No kurat, on jah, tahad, annan sullegi!»

Ja siis läks ise sinna viinaämbri juurde, võttis viinatoobi, jõi ise ja pakkus ka uräädnikule:

«Säh, siin on viin!»

Aga uräädnik oli nii rumal, et ei uskunud, et seal viin on, ütles vaid:

«Mis sa norid minuga!»

Aga see oli ikka päris viin mis viin. Ma ise nägin, kui Tomberg sinna toopi valas, uräädnik ei uskunud aga. Oleks vähe mekkinudki.

Uräädnik hakkas uuesti otsima, kolas kõik poludi alused ja poludid läbi — ei kedagi. Sel uräädnikul on tore mõõk, niisuke libe tupp. Kui saaks korra seda mõõka katsuda!

Kui uräädnik midagi ei leidnud, siis lubas kõikide peale kontoris kaevata, et siis saavad mehed vabrikust lahti. Siis läks suure riiuga ära.

Nüüd mina sain küll aru, et see Tomberg on ikka kaval mees: vaata, sealt ämbri seest uräädnik ei teadnud arvatagi.

Pärast oli meestel hea meel ja hakkasid jälle jooma. Aga kõige rohkem hea meel oli kojamehel.

Kui tema mulle kartulikoored kätte andis, siis ütles:

«Ega kedagi, number kuuendas on ikka pagana kanged poisid. Aga kõige kangem on Tomberg.»

Siis mina küsisingi, et mis tema arvab, et kui nüüd tuleks hall vanamees või keegi ja pakuks Tombergile riiki... et mis tema siis teeks, kas jätaks riigi ja võtaks selle Liisa... Või laulab aga muidu nii... kuraasitab.

Aga ka kojamees ei teadnud, tema arvas, et võib-olla jätabki... tema ei hooli, tema on pagana kange mees.

VABRIKUTONT

Igal õhtul, kui pimedaks läks, löid vabrikutuled põlema. Need tuled ei paistnud üle Salumäe meie külasse, aga kuma paistis küll. Taevaalune punetas ja lõkendas, justkui oleks Salumäe taga suur tulekahju. See kuma paistis veel kaugemale kui meie külasse, ikka mitme versta taha. Kui me käisime mineval sügisel Kalmu tädil võõrsil, siis paistis see kuma nende õuegi. Taevaalune oli valge, justkui hakkaks sealt uus, teab kui suur päike tõusma.

Aga kõige toredam on neid tulesid Salumäelt vahtida. Siis on nagu tuhat tondi silma, et araverelisel tuleb kohe hirm peale. Mis veel araverelisel — minulgi tuleb hirm peale. Põletusahju suust lööb vahel pikk leek välja, see on nagu tondi punane keel. Limpsab paar korda ümber ahjusuu, siis tõmbab jälle suhu tagasi. Aga mehed selle põletusahju suu ees on siis nagu sipelgad või mustad täpid; mõnikord jälle liiguvad just kui mustad varjud. Ja pagan teab, need tuled nagu elaksid, vahel vaatad, vaatad ja näe — pilgutavad sulle silmi.

Kui sedasi Salumäel istud ja tulesid vahid, siis on nii vaikne, aga päeval kuuldu kõik kära ja müra Salumäele. Ja imelik küll: hunt lõksutab kive süüa, ikka krauhh-krauhh, lemmerei undab — aga hääled tulevad justkui maa alt. Mõnikord kukub põletusahju ees mehe käest raudlatt maha, ja siis läheb kaua aega mööda, enne kui Salumäel kuuled, et tegi tumedalt prauhh!

Meie käisime Sule Augustiga ühtepuhku Salumäel neid tulesid vahtimas. Läksime juba aegsasti sinna, istusime pajupõõsa alla maha ja hakkasime ootama. Kõige enne löid kontori tuled põlema, siis veskis ja lemmereis ja siis hakkas tulema igalt poolt, ikka vilks ja vilks. Põletusahjudes on päevalgi tuli ja tuleleek nilpsab ka päeval ahjusuust välja, aga see ei paista kuhugi. Kui õhtu tuleb, siis aga vaata, kuidas põletusahi keelt nilpsab, nagu vana paks nõid, et vaata, et nilpsab mõne mehe ahju suu eest suhu. Ega seal põletusahju juures olegi naljaasi tööd teha, seal üle kümne aasta kopsud vastu ei pane.

Mõnikord tuli ka poissmeeste kasarmu kojamees Salumäe tulesid vahtima ja meiega juttu rääkima. Ka tema armastas tulesid vahtida. Kui ta selge oli, et purjus ei olnud, ega ta siis palju juttu armastanud rääkida, siis oli kurb ja istus niisama. Aga mõnikord oli viinapudel kaasas ja paras vint peal, siis rääkis meile kõiksuguseid jutte ja lugusid.

Vahel tema arvas, et ega need olegi vabriku tuled, et need on tondi silmad. Et iga õhtu ajab üles Melka kaldast üks tuhande peaga tont, hiilib vabriku vahele, ajab kaelad püsti ja hakkab silmi pilgutama. Aga inimesed ei teagi, et see on tont, arvavad, et on vabriku tuled. Sest kuidas need tuled muidu nii tagedalt pilguvad. Ja kui hommik hakkab koitma,

siis roomab see tont jälle Melka kalda alla jõkke tagasi. Ja keegi inimene ei tea, et tont vabrikus käis, tema üksi teab.

Kui kojamees seda juttu rääkis, siis meil käisid hirmujudinad üle selja ja kui siis vabriku poole vaatasime, siis oli nagu tõepoolest seal kuuride vahel, lemmerei taga, tondi keha näha, kuidas keerutas sahnal ja hiilis edasi-tagasi.

Seda tonti ei saa keegi tappa ka: torgid ühe silma peast — tuleb kaks asemele. No kui just nii pikk mees oleks, nagu põletusahju korsten, see saaks küll. Aga tuletukiga peaks silmad peast välja pistma — muidu ei saa.

Kojamees teadis niisukesest tondist ühe jutugi. Kui tema kreiskoolis käis, siis oli koolihärra rääkinud. Et vanal ajal olnud ka niisuke tont, tuhat pead ja tuhat silma. Iga õhtu ajanud enese kaldast üles, pea püsti, ja hakanud silmi pilgutama. Aga üks pea on olnud suur, nagu põletusahi. Ja kui keegi ligi läinud, siis ajanud punase keele suust välja ja limpsanud mehe suhu. Keegi ei ole tohtinud sinna ligi minna. Ja kui mõni oligi nii kange mees, et torkis temal ühe silma peast välja, siis tulnud kohe kaks uut silma asemele. See on olnud ikka pagana kange tont. Aga kere on olnud nagu ussil, pikk ja külm, ja kaelad on läinud kere otsast laiali, justkui ilmatu suured puuoksad. Siis on neid kaelu liigutanud sedasi edasi-tagasi, nagu oleks õrritanud kedagi. No siis on tulnud üks kange mees, nii pikk nagu põletusahju korsten, torkinud ühe silma peast välja — kaks asemel, siis torkinud teise — jälle kaks asemel. Ja juba ajanud pika punase keele suust välja, et nilpsab mehe ära. Siis mõelnud mees: «Oot sa, mait!» ja teinud tule üles, pannud suure palgi tulle, justkui see pisem korsten lemmerei taga. Põletanud selle palgi otsa söele ja — sots! tondile silma. Kus siis on hakanud tont vingerdama ja kiunuma mis kole. Aga mees pole väljagi teinud, torkinud tuletukiga kõik silmad välja, nii et kärsahais aga taga. Siis saanudki tont otsa. Aga see olnud ka kange mees, nii pikk nagu põletusahju korsten. Nüüd enam niisukesi mehi ei ole.

Siis meie küsisime kojamehe käest:

«Ah sa siis arvad, et vabriku vahel on ikka päriselt see madu-tont, et tuleb aga Melka kalda alt välja, hiilib vabriku vahele, ajab kaelad püsti ja hakkab silmi pilgutama?»

Kojamees ütles:

«Kes teab, kes teab.»

Siis meie küsisime jälle:

«Aga keegi ei näe. Seal on küll postid ja tuled on postide otsas. Või on ehk kohe niisuke, et ei näita ennast?»

«Ei näita jah. Kus ta siis näitab. Aga vahel näitab ka. Kui siit Salumäelt vaatad, siis vahel näitab. Mina olen siit näinud, keerutab aga oma keret vabriku vahel ja sahistab tasa, justkui uss põõsas. Aga iga kord ei näita.»

Nüüd oli meil hirm veel suurem.

«Küll see on ikka kole, kas ka siia tuleb? Ei tohi enam Salumäel käiagi.»

«Kole küll, aga ega ta siia küll tule, eks temalgi ole omad piirid, kus käia võib, kus ei või. Kole küll, jah.»

Siis veel kojamees rääkis, et maailmas on palju asju, mida meie ei tea ega näe. Kui tema kreiskoolis käinud, siis on seal olnud küll üks tark koolihärra, kes kõik jutud ja asjad ära teadnud, aga pärast öelnud isegi, et tema ei tea veel pooli asjugi, et maailmas on palju asju, mida keegi ei tea ega näe.

Iga kord kui kojamees meile neid tondilugusid rääkis, tuli niisuke hirm südamesse, et näris kohe. Aga vahel oli kohe hea, et niisuke hirm südant närib. Päeval kadus ära, päeval ei olnud kedagi. Aga kui õhtu tuli, siis läksime jälle Salumäele tagasi tulesid vaatama ja seda hirmu ootama.

STREIK

I

Küll vabrikumehed streikisid, aga õigust ei saanud kedagi. Hakkasid ikka streikima, et pandagu aga plonnikärutajatele pool kopikat saja pealt juurde ja põletusahju meestele endine palk, siis lähevad tööle, muidu ei lähe. Ja masinakambris tehku rattale niisuke aed ette, justkui Riiaski on, et jälle keegi alla ei jääks. Ja kui masin käib, siis ei tohi kedagi sundida, et mine nüüd ja määri masinat. Pangu masin seisma, siis määri niipalju kui tahad, ikka nagu Riiaski.

Mina nägin küll, kuidas see streik algas. Pärast käisin veel mitu korda vaatamas, et kuidas need mehed streigivad.

See oli ikka sedasi, et meie käisime Sule Augustiga muidu vabrikulagedal ja hoonete vahel kolamas ja prügihunnikust kõiksugu asju otsimas. Siis oli juba põletusahju meestel teada, et jälle on palka maha tõmmatud, ja plonnikärutajad rääkisid, et töö on raske, nemad ei tule omaga välja, peaks pool kopikat saja pealt juurde saama. Aga nad siis veel ei streikinud. Kui mees masina alla jäi, siis sai kõigil süda täis ja hakkasid streikima.

See allajäämine oli sedasi, et veidi aega enne õhtust vabrikuvilet tulid mehed kisaga masinakambri uksele:

«Mees jäi alla, kurat! Mees jäi alla!»

Meie kolasime parajasti lemmerei taga. Kui seda kisa kuulsime, pistime kohe sinna vaatama, kuidas see mees alla jäi. Kui sinna jõudsime, siis masinad seisid ja mees kisti välja. Toodi masinakambri uksele ja pandi sinna maha. Siis oligi surnud, tuksus veel vähe, aga muidu — valmis mis valmis. Nägu oli sedasi viltu, üks käsi pikaks venitatud, rinna eest oli sinine pluus lõhki ja ka püksid reie pealt lõhki. Nägu oli verine, riided verised, ka maas oli verd. Esiti ei tundnud äragi, et ei tea, kes see on. Aga pärast tundsimme küll, et see on Pärku Juhan, vana Pärku Juhan.

Mehed rääkisid, et meister oli käskinud lae alla minna seda võlli määrima. Seal oli võll teda tea kuidas enese ümber hakanud kiskuma, siis läinud pluus lõhki. Pärast kukkunud rihma vahele, seal venitanud käe ära, ja siis läinud ratta alla, see vajutas näo viltu. Nüüd mees valmis, enam ei aita kedagi.

Siis tuli see uus mees, kes ka number kuuendas elab, see lukussepp Soone sinna. Tema on Riias tööl käinud ja Soomes, ja teab kõik asjad. Tema ütles, et Riias ei tohtinudki käigu peal masinat määrida, pidi masina seisma panema. Ja suurel rattal pidi laudadest niisuke aed ees olema; see

on kohe seadus. Siin peaks ka sedasi olema. Mehed peaksid ise direktorile või insenerile ütlema.

Siis sai meestel süda täis, hakkasid koledasti manama ja vanduma. Et või veel ei ole öeldud, aga kes siin midagi seadusest peab. Meister aga ütleb, et mine ja määri, muud midagi. Ei, kurat, kui pistaks meistri enese ratta alla, lööks inseneril prillid sisse ja käänaks direktori nina sirgeks. Aga või meie meestest ka kedagi on.

Meestel oli süda koledasti täis, lubasid töölt koju jääda, et tehku kõik sedasi, nagu seaduse järgi peab olema, ja pangu põletusahju meestele endine palk ja plonnikärutajatele pool kopikat saja pealt juurde.

Siis kogunes sinna palju mehi ja naisi, kõik hädaldasid ja löid kaht kätt kokku:

«Või jälle masina alla! Vast hiljuti jäi Pärn masina alla, nüüd vana Pärku Juhan. Mis Leenu küll ütleb?»

Aga kui uraadnik sinna tuli, siis kihutas kõik inimesed koju ja käratas meilegi:

«Mis te, poisiklunnid, vahite siin, kasige minema!»

Meie lippasime lemmerei taha, sealt näitasime uraadnikule rusikat ja jäime ikka piiluma, et mis nüüd tuleb.

Keegi oli Pärku rahvale koju sõna viinud ja ka Pärku-ema tuli sinna. Tuli pooljoostes teised tegid ruumi, tema jäi kohe nende isa ette seisma.

Esiti ei öelnud ikka midagi, ahmis aga kätega sedasi õhus. Siis laskis põlvili maha, katsus isa pead ja rinda ja ütles:

«No isa, no Juhan, no mis sul on?»

Aga siis sai aru, et on surnud, tõusis ruttu üles, hakkas rusikatega taguma vastu masinakambri ust ja pistis koledasti karjuma. Meie ei saanud arugi, mis ta ikka karjus, aga kõvasti karjus ja kiljus ja tagus rusikatega vastu masinakambri ust.

Siis pistis äkitselt kontori poole jooksmas. Rätik läks sõlmest lahti ja kukkus õlgadele, juuksed läksid sassi, aga tema ei hoolinud sellest midagi, muudkui jooksis aga kontori poole.

Mehed ei lausunud enam sõnagi, seisid surnu ümber pead norus. Veidi aja pärast tuli velsker sinna. Purjus täis, nagu ta ikka ühtepuhku oli, veeres nurga tagant välja nagu jäme tünn. Enesel prillid otsaesisel, et vaata, justkui oleks neli silma. Ja kohe hakkas pehme keelega kädistama:

«Noh, mis te vahite, pange raami peale ja viige surnukuuri! Ega tal enam eluvaimu sees ole. Või on eluvaim sees? Noh, siis viige hospitali!»

Üks mees ütles:

«Mis sa, kurat, kädistad? Eks sa vaata enne läbi!»

Velsker hakkas kummardama, aga või sa paksu kõhuga saad kummardada, — vaatas vähe ja ütles:

«Viige ta surnukuuri!»

Siis tõsteti vana Pärku raamile ja mehed viisid ta kontori taha surnukuuri.

Ka meie läksime teist teed surnukuuri juurde, et saaks näha, kuidas see käsi nii pikaks on veninud, või ehk on hoopis keha küljest lahti. Aga meie ei saanud midagi näha. Surnu pandi kuuri ja uks lukku. Meil tuli hirm, ei tohtnud ka surnukuuri aknast sisse piiluma hakata. Hakkasime kontori poole tagasi tulema. Tee peal Sule August veel ütles:

«Nüüd tulevad homme kroonuülemad ja tohter siia, siis vaatavad veel läbi ja lõikavad lõhki. Siis võib Pärku-ema ta maha matta.»

Mina küsisin:

«Ei tea, miks nad ta lõhki lõikavad?»

August ütles, et tema päris kindlasti ei tea, aga see neil on küll. See peabki nii olema. Kui Pärn masina alla jäi, siis ka lõigati lõhki, ja kui Saalep tellingutelt maha kukkus ja surma sai, siis ka lõigati lõhki. Nende isa teab küll, see peabki kohe nii olema.

II

Kui kontori ette jõudsime, olid mehed veel seal ja said palka. Kõigil olid palgaraamatud ja rahad näpus, näitasid ikka neid üksteisele ja olid tigidad. Põletusahju mehed rääkisid, et jälle on kuradid palka maha tõmmanud, ja plonnikärutajad olid tigidad, et neile palka juurde ei pandud. Ja ka sellepärast oli meestel süda täis, et Pärku Juhan masina alla jäi. Lubasid töölt ära jääda ja streikima hakata.

Mõned lubasid monopoli minna, seal paraja vindi peale võtta ja siis alles näidata. Kelu Mardil ja Riisbergi Kustavil olid naised tee peal vastas ja võtsid rahad meeste käest ära, et muidu joovad puha maha, et siis ei saa lastele kuidagi leiba osta. Mehed esiti ikka torisesid vastu, aga pärast andsid. Aga oleksid neil hambad juba veidi veres olnud, ei siis naised oleks raha näinud.

Õhtul lubasid kõik poissmeeste kasarmusse kokku tulla, et siis peavad veel nõu selle streigi pärast.

Ka meie Sule Augustiga läksime poissmeeste kasarmusse, et saaks näha, kuidas need mehed streikima hakkavad.

Ega seal esiti veel olnud midagi. Mehed rääkisid kõik korruga, nii et ei saanud arugi, mis keegi ütles. Pärast hakkas see uus mees, see lukussepp Soone rääkima, kuidas peab streikima. Et ei tohi aknaid lõhkuda, purju juua ega enne tööle minna, kui teisedki tulevad. Tema on Riias tööl käinud ja Soomes ja teab kõik need streigi asjad. Lubas ka ise streikima hakata. Temal ei olekski vaja streikida, tema on lukussepp ja teenib isegi head raha, aga lõi ka teistega kaasa, et tulgu, mis tuleb.

Platsimehed esiti ei pidanudki streikima hakkama, aga käisid vahepeal monopolis ja võtsid paraja vindi peale. Kui tagasi tulid, siis olid laiad mehed ja lubasid ka kaasa lüüa. Pangu aga ka neile palka juurde, muud kedagi.

Vana Kelu Mart oli teiste käest viina saanud ja lubas ka streikida. Oli aga õige pehme, lubas enne veel Maie käest küsida, et mis tema sellest arvab.

Mai oligi kasarmu õues, ootas millal mees välja tuleb. Kui vana Kelu taarutades õue läks ja ütles, et streikima hakkab, siis sai naise käest võmnu kuklasse. Naine kukkus veel kurjasti manama ja sõimama:

«Või sina hakkad streikima? Kus su minevane palk on? Mine too see monopolist ära! Maksa Poe Peetri võlg, streigi siis!»

Ja tiris aga meest kodu poole. Mart pani esiti sõrad vastu ega tahtnud koju minna, aga viimati tulid lapsed kõik karjas emale appi, hakkasid isa pintsakuhõlmadest ja varrukatest kinni ja tirisid koju. Üks lükkas tagant, ja sedasi läksid.

Teised mehed pidasid kasarmus veel kaua streiginõu. Siis valisid kolm meest, kes direktorile ütlema läksid, et nüüd tuleb streik. Et pangu põletusahju meestele endine palk, plonnikärutajatele pool kopikat saja pealt juurde ja platsimeestele ka kümme kopikat juurde; masinakambris tehku rattale sedasi aed ette justkui Riiaski on, siis mehed tulevad tööle, muidu ei tule. Ja meister ei tohi meest lae alla võlli määrima saata, pangu masin seisma. Et jälle keegi alla ei jääks.

See Soone õpetas meestele enne kõik selgeks, mis peab ütlema ja kuidas rääkima. Kui direktor sellega nõus on, siis jääb streik ära, aga kui nõus ei ole, siis tuleb streik — siis ei aita midagi.

Mehed pesid näod puhtaks, panid pühapäevahilbud selga ja läksid. Teised jäid kõik ootama, et mis vana kõvernina ütleb. Ikka ootasid ja rääkisid niisama juttu. Aga lorijuttu ei ajanud keegi. Mina ise nägin, et mitu tüdrukut läks selle aja sees kasarmu akna eest mööda, aga keegi ei teinud akent lahti ega hüüdnud neile heleda häälega järele: «Amanda, ma suren!»

Mehed olid ikka kaunis kaua ära. Kui tagasi tulid, hüüdsid juba ükselt: «Ei kedagi! Ei ole nõus.»

Teised ütlesid:

«No mis, pagan, nüüd?»

Ja teised jälle:

«Keda siis muud, kui streik lahti.»

Mehed rääkisid, et direktor oli olnud kolevihane, sõimanud ja praganud. Lubanud kõik mehed lahti lasta ja ninamehed vangi panna. Aga masinarattale lubanud küll aia ette teha ja määrimise ajaks masina seisma panna.

Mehed hakkasid nüüd koju minema. Mõned olid õige norus, ikka pomisesid:

«Oi sa kurat! Kas nüüd pole pagan lahti.»

Number kuuenda mees Pärtel hõikas sõjamehele:

«Too, kojamees, viina ja vorsti! Pistame viimased kopikad kinni, siis paneme jalad seinale ja hambad varna ja streigime.»

Tomberg jälle viskas enese koikusse pikali, tõmbas pintsaku üle pea ja ütles:

«Nüüd jään mina magama. Ja seda ma teile ütlen, poisid, enne mind ärge äratage, kui palka juurde pandud ja streik möödab.»

III

Teisel nädalal oligi meestel kõva streik lahti. Nüüd mina tean küll, misuke see streik on. Keegi ei käinud tööl, uitasid niisama kasarmute ümber ja Salumäel, pintsakud õlal, kotad jalas, ajasid isekeskis juttu ja mekkisid viina. Mõni tipsutas õige kõvasti ja lubas siis kontori aknad sisse lüüa. Muudkui pumbamehed ja elektrimehed käisid tööl. Soone ütles, et neil streikida ei maksa.

Sule ise ei streikinud, tema oli haige, aga August ütles, et kui terveks saab, siis hakkab kohe streikima. Ka sadamamehed ei streikinud, aga Reinbergi-isa ütles, kui kodus käis, et ega tea, ehk hakkavad ka. Teised meie küla mehed streikisid kõik.

Esiti ei olnud ikka kedagi, käidi Pärku matusel ja streigiti jälle edasi. Aga pärast hakkasid naised hädaldama, et mis nüüd küll saab.

Kelu Mai ajas meest igal hommikul tööle. Esiti pani mees ikka vastu, pärast lubas ninna. Aga ta ei käinud kedagi tööl, redutas vaid niisama ümber ja õhtul tuli koju, et — käis tööl.

Sedasi ikka mitu päeva, aga siis tuli asi välja ja Mai läks kontorisse kaebama. See on ikka pagana naine, see Kelu Mai, tuuseldab mehe ka läbi, ega kedagi. Aga kui mees parajas vindis on, siis ei tohi ligi minna, siis saab ise peksta. Kui mees jälle õige pehme on, siis ka saab naise käest tuuseldada.

Meie käisime nüüd iga päev poissmeeste kasarmus ja vabrikulagedal vaatamas, kuidas mehed streigivad.

Ühel päeval tuli poe ees suur riid. Poe Peeter ei andnud enam kellelegi kaupa võlgu. Siis hakkasid mehed ja naised sõimama:

«Kelle, kuradi, rahaga sa nii paksuks oled läinud? Meie rahaga. Kas annad kaupa?»

Aga poemees ikka ei andnud, ütles vaid:

«Maksa vana ära, maksa vana ära! Või tema streigib! Vaata, saad vabrikust lahti, mille peale ma sulle annan?»

Mõned naised hakkasid palumagi, et leib on otsas, aga see ei aidanud kedagi. Siis hüüdis üks mees:

«Äiga kuradil üle lõua!»

Teine ütles:

«Mis sa veel palud, tee parem pähe!»

Ja nüüd tuli vihinal üks kivi ja viis poe akna sisse.

Nüüd hakkas poemes manama ja sõimama, lubas piitsa võtta ja kõik koju ajada ja kontoris kaevata. Siis pani poeüksed kinni ja aknale luugid ette.

Kõik hakkasid koju minema. Tee peal viskas üks purjus mees veel kontori akna sisse.

Teisel hommikul tahtsid juba mitmed mehed tööle minna, aga teised nägid ja läksid keelama. Siis tuli meestel eneste vahel suur löömine. See oli lemmerei taga lagedal. Mõni võttis kaika, mõni saviplonni.

Tomberg oli kõvasti purjus, viibutas kaigast ja karjus:

«Kes tööle läheb, selle maha löön!»

Riisbergi Kustav jälle karjus vastu:

«Kas sina toidad minu naist ja lapsi? Kas sina toidad minu naist ja lapsi?»

Ja siis tuli suur möll. Kaikad muudkui paukusid, kivid ja plonnitükid lendasid. Meie olime mitme poisiga seda möllu vaatamas. Hoidsime lemmerei nurga taha, et muidu ehk saame ka pähe. Aga Reidu Artur tahtis kange mees olla, tagus rusikatega vastu seinaga ja karjus:

«Lähme, kurat, ja lööme hulka! Lähme, kurat, ja lööme hulka!»

Teab kui kaua oleks see möll ikka kestnud, aga naised tulid suure kisaga vahele ja hakkasid kaikaid meeste käest ära kiskuma. Mõnel olid väikesed lapsed süles ja need pistsid karjuma. Ka uräädnik tuli sinna ja hakkas mehi laiali ajama. Siis läksid kõik sõimates ja manades laiali. Meie tulime lemmerei nurga tagant välja ja ütlesime:

«Kus on ikka streik!»

Aga õhtu poole olid kroonuametnikud vabrikus ja viisid kolm meest vangi, kes direktorile ütlemas käisid, et streik tuleb. Palju mehi lasti lahti ja ka see uus mees, see lukussepp Soone lasti lahti.

Ega muidu oleks niipalju lahti lastudki, aga vana Kelu Mai käis kontoris susimas ja kaebamas. Ikka, et ega tema mees süüdi ole, et teised ässitasid. Ja andis kõik üles, Soone ja Oja ja ka teised. See on alles pagana naine!

Ja siis lõppeski streik. Kes uuesti tööle tahtis minna, pidi kontoris palumas käima ja klanimas — muidu ei võetud. Palka ei pandud juurde midagi, muudkui masinarattale lubati aed ette teha.

Meie nägime küll, kui mehed palumas käisid. Vana direktor-kõvernina seisis ise kontori trepil, torkis igamehele kepiga rindu ja ajas aga üksisõnu:

«Või sina oledki see streikija, või sina jääd töölt ära! Kas nüüd said palju?»

Mõni mees ütles:

«Ega mina olekski streikima hakanud, aga no teised streikisid, siis — ka mina.»

Mõned ei lausunud selle peale sõnagi, tulid aga norus peaga kontori eest ära ja lonkisid kodu poole.

Kelu Mai oli mehel kaasas, et vaatab, kas mees ilusti palub. Kontorist tüki maad eemal, seal põletusahju taga, õpetas enne kõik mehele kätte, kuidas peab rääkima ja olema.

Aga kaks meest olid nii kanged, et paluma ei läinud. Üks oli Tomberg, teise nime mina ei teadnud. Jäid ise ära ja lubasid teise vabrikusse tööle minna.

IV

Meie läksime kontori eest ära, kuuride taha puuvirnade vahele ja istusime sinna maha. Üks vabrikupoiss ütles:

«Nüüd on siis streik otsas. Ja õigust ei saadud kedagi. On ikka õigus Soonel, kui ütles et meie meestega, nendega ei saa midagi teha.»

Reedu Artur ütles:

«Eks ma öelnud, poisid, et võtame kõikad ja lööme hulka.»

«Mis sa ikka oleksid löönud?»

«No miks ei oleks?»

«Kas nägite, kuidas direktor meestele kepiga vastu rindu torkis ja sõimas?»

«Miks ei näinud.»

Üks vabrikupoiss ütles:

«Kurat, mul kargas süda täis. Mõtlesin, et võtan kaika ja põletan talle ühe... Mis ta siis torgib nagu koeri. Oleksin mina isa asemel olnud, tõepoolest, ma oleksin ta sihverplaadi sisse löönud. Kurat, ma ütlen, et... kui suureks saan, siis alles näitan.»

«Kui läheks õige õhtul, kui kontorist koju läheb, ja valaks õige kiviga vastu kõverat nina.»

Üks poiss ütles:

«Või pistaks kogu selle värgi põlema, vaat siis.»

Ja teine poiss:

«Oleks tinamiiti või püssirohtu, paneks kontori nurga all ja laseks õhku.»

Mina ei olnud selle põletamisega ja õhkulaskmisega nõus, ütlesin:

«Kui saaks kohe kuidagi sedasi, et keegi nõiuks direktori haigeks ja enne ei saaks terveks, kui meestele palka juurde paneb.»

Aga sellega ei olnud teised nõus, et kes see ikka nõiub.

Viimaks ütles Reedu Artur:

«Hakkame, kurat, õige ise streikima, lahutame need puuvirnad ära ja taome kuuriaknad sisse.»

Siis ronis ise puuvirna otsa ja ütles:

«Mina olen nüüd Pärku Juhan ja lähen lae alla seda võlli määrima.»

Siis kukkus maha ja karjus:

«Ai sa kurat, jäin masina alla! Mehed, hakake streikima!»

Tõusis ise kohe üles ja hakkas puuvirnu lahutama, loopis halgusid ülevalt maha, nii et halud lendasid.

Nüüd hakkasime ka meie streikima ja puuhalgusid loopima. Tuli niisuke sõda, et kole kohe.

Sule August sai ühe jämeda halu kätte, pani püsti ja kukkus seda kaikaga taguma, ise ütles:

«See on nüüd direktor. Andke kõverninale!»

Meie tagusime kaigastega seda halgu ja karjusime:

«Sina kõvernina, kas paned palka juurde, kas paned?»

Pauluse Jaan tõi siis ühe kõvera halu ja ütles:

«See on Kelu Mai, kes meeste peale kontoris kaebamas käis. Andke sellele ka!»

Siis andsime ka sellele.

Lahutasime sedasi ikka mitu virna puid ära. Kui pimedikuks läks, ütles Reedu Artur:

«Poisid, nüüd anname kuuri akendele pihta!»

Enne käisime piilumas, kas öövahti ligidal ei ole, siis loopisime kividega mitu kuuriakent sisse, nii et klirin taga.

Mina esiti neid palju ei loopinud, vaatasin, kuidas teised loopisid ja kaigastega tagusid. Siis sai ka minul vähehaaval süda täis ja hakkasin kaikaga peksma, justkui oleks see jäme puuhalg ikka päris kõvernina ise.

Kui läksime aknaid loopima, siis oli minu viha juba nii suur, et tagusin rusikatega vastu seinu. Tagusin nii kõvasti, et käed said haiget, tahtsin kohe ise, et käed saavad haiget, et siis on hea ja siis läheb viha veel suuremaks. Siis hüüdsin poistele:

«Ja nüüd surnukuuri juurde!»

Teised karjusid vastu:

«Ja nüüd surnukuuri juurde!»

Hiilisime meistrite majade tagant läbi kontori taha surnukuuri juurde. Siin oli nii vaikne, et esiti tuli hirm, aga see kadus kohe, ja üks poiss ütles:

«Virutage aken sisse!»

Surnukuuril oligi vaid üks ainuke nelja ruuduga aken. See oli nii kõrgel, et sisse ei ulatanud vahtima. Loopisime kõik need neli ruutu sisse ja viskasime läbi katkise akna kõiksugust prahti surnukambrisse. Reedu

Artur lubas teisel päeval veel tagasi tulla ja surnukuuri laeni täis loopida. Et pangu siis vabrik surnud, kuhu tahab.

Kui surnukuuri juurest ära tulime, lubasid teised poisid veel kontori taha hiilima minna, et saaks ehk ka mõne kontoriakna sisse visata.

Siis aga lahtus minu viha äkitselt ja mina ei läinud teistega enam kaasa, vaid hakkasin üksi koju tulema. Tee peal tuli nii suur kurvastus peale, et ei saanud nuttu hoida. Justkui oli kahju vabrikumeestest, kogu sest päevast, ja sellest kahju, et teistega streikima ja lõhkuma hakkasin. Ei tea isegi, mis oli, aga kui Salumäele jõudsin, heitsin kummuli maha ja nutt tuli suure häälega, pisarad jooksid nii, et maa sai märjaks. Oleksin tahtnud surra, või teab mis oleksin tahtnud.

VIIMNEPÄEV

Kui viimnepäev pidi tulema, siis olid kõik hirmul. Vanaema luges ühtelugu palveraamatut, et siis saaks ikka taevasse. Meie pidime issameie selgeks õppima ja ka salme, et siis, kui maailma ots tuleb, et siis loeme Jeesusele ette ja saame taevasse. Sule-ema oli nii hirmul, et kui meil käis, siis ei saanud muud sõna suust välja kui: «Oh sa jumal!» ja «Oh sa jumal!» Reedu-ema jälle ütles:

«Kui nüüd ikka teaks, et see viimnepäev tuleb, siis tapaks õige seapõrsa ja sööks kõik need päevad selget liha.»

Meie kõik kartsime koledasti, sest siis läheb kõik meie küla, kopli kask ja kõik, mis on, puruks, vabrik läheb puruks ja kõik. Siis ei jää enam midagi järele, siis on ots. Reinbergi Jukul oli aga hea meel, et kui maailma ots tuleb, siis saab tema taevasse ja siis kaob tema küür. Siis on tema niisama sirge nagu meiegi. Nende ema oli öelnud, tema teab need asjad kõik. Nendel käis ka lugija. Tema oli selle lugija-mehe käest ka küsinud, et kas kaob siis küür ära. Ja lugija-mees oli öelnud, et kaob jah.

Ka meie pere käis seda lugijat kuulamas. Siis oli Reinbergi tuba rahvast täis, kõik küla oli seal. See lugija-mees, see läks laua taha ja pani kaks küünalt laual põlema. Laual oli valge lina ja keskel paks piibliraamat. Esiti lugija ütles sõnad ees ja teised laulsid. Mõned laulsid heleda, mõned jämeda häälega. Siis hakkas lugema. Tema luges kõik peast, justkui kirikuhärragi.

Kus ikka inimesed on kolepahad ja tigidad, sellepärast jumal teebki maailma otsa. See ots hakkab sealt jõe poolt, vähe nii... Sikuaia metsa poolt tulema. Tema näitas käega sinnapoole, et: «Vaadake, sealt, sealt tuleb ots!» Siis läheb kõik pihuks ja puruks. Esiti tuleb pilve peale üks ingel ja puhub pasunat. Temal on selle tarvis niisuke pikk pasun. Ja siis hakkabki viimnepäev tulema. Siis tuleb jumal, istub tooli peale, ja temal on sikud ja lambad. Inimesed on kõik seal ees.

Nüüd ma tean küll, mina nägin Sepal ühekorra seda piltigi. Neil on niisuke pilt seina peal. Jumal on vana mees, temal on laiad kortsus riided, ja pilved on ümber.

Üks ingel on suur, see puhub pasunat. Muist ingleid on niisukesed, et muud ei ole kui pea ja tiivad, aga lendavad ja elavad küll.

«See lugija-mees rääkis veel, et jumal paneb sinna Liuska lageda kohale suured kaalud üles ja hakkab inimesi kaaluma. Kes raske on, see on hea, see saab taevasse; kes kerge, see saab põrgusse. Aga sikud ja lambad ei tohi selle aja sees segamini minna, kohe lahutab ära.

Pärast mina küsisin vanaema käest, et kas siis lapsed saavad kõik põrgusse, et lapsed on kerged. Vanaema ütles, et ei sest ole kedagi, et siis

on head lapsed mõni veel raskem kui vana inimene. Küll see on ikka imelik! See *hea* siis kaalubki.

Naised hakkasid kõik nutma, aga lugija-mees seda rohkem hakkas. Väristas häält ja näitas sedasi rusikat, ise küsis:

«Kas sina tahad põrgusse saada? Kas sina tahad põrgusse saada?»

No ega keegi tahtnud.

See põrgu on ikka kole küll! See on maa all. Seal on niisuke järv, kus väävel põleb. Siis pahad inimesed visatakse sinna sisse.

Mina väävlit tean küll. Kui hobuse jalg haige oli, siis isa tõi kollase väävlipulga ja tegi sellest hobuse jalale rohtu. Kui sellele väävlile tuli külge pista, siis põleb sinise leegiga.

Seal põrgu järves on palju niisukesti väävlipulki ja kõik põlevad sinise tulega. Inimesed muudkui siplevad sees. Kes aga välja kipub, selle lükkab vanapagan hargiga tagasi. Temal on selle tarvis kohe niisuke kolmeharuline hark, justkui heinahang, vars taga, käepide küljes ja kõik. Ma tean küll. Sellel Sepa pildil oli ka põrgu. Seal olid ka pilved ümber, aga need olid põrgupilved. Või kes teab, ehk oli suits. Neid vanapaganaid on põrgus ikka palju. Mustad justkui murjanid teised, sarved peas ja sabad taga. Niisukesed lemmasabad. Aga kabjad on all, hobusekabjad. Nendele endile ei tee tuli midagi, on kohe niisuke kõva nahk. Aga seda lugija-mees ei rääkinud, et põrgus on ka katlad, inimesed kükitasid aga sees ja karjusid ise.

Kui see lugija-mees põrgust rääkis, siis hakkasid kõik inimesed veel rohkem nutma ja ohkima:

«Oh jumal, jumal küll!»

Mõni kiljus, kui nuttis, mõni nuttis tasa. Aga kui tasa nuteti, siis oli niisuke kohin, justkui oleks vihma sadanud. Mehi lugemisel ei olnud teist kui vana Raismik ja vabriku kojamees. Raismik suurt ei nutnud, aga kojamees ulgus niisama kui naisedki.

Kui lugemine otsa sai, siis lauldi jälle ja lugija-mees läks ära. Tema on kohe selle peal, et käib igal pool ja loeb, et viimnepäev tuleb.

Kodus olid kõik kurvad ja ohkisid. Muudkui isa tegi rehetoas loomasöödakorvi ja ütles:

«Ega tea kedagi, ega tea kedagi!»

Meie kükitasime jälle pliidi ette maha ja hakkasime issameiet õppima. Ka Sule August oli meil ja meie õppisime koos. Tema võttis raamatu enda kätte ja mina lugesin peast, siis võtsin mina raamatu ja tema luges peast. Sinna «võlgadest» saadik jäi hästi pähe, siis enam ei tahtnud jääda. Sule Augustil ei jäänud jälle see «tahtmine» meelde. Meie õppisime hoolega, et muidu tuleb enne viimnepäev kui meil issameie peas.

No Joosepil ei jäänud sugugi pähe, eest vaid vähe jäi. Aga temal ei ole lugugi, et kõik issameiet teab, kui aga selle laulu teab «Issand, kuule mind», siis on küllalt. Meie käisime vanaema käest küsimas ja vanaema

ütles, et sellest aitab temale küllalt, aga meie Sule Augustiga peame terve issameie pähe õppima, muidu ei saa.

Nüüd oli Joosepil hea, istus aga pliidi ees ja ajas hagu alla. Lubas ka taevas hakata hagu alla panema ja arvas, et seal on kuldhaod ja hõbedast pliit. Vahel käis õueväravas vaatamas, kas viimnepäev juba tuleb.

Ühekorra jooksis kisaga tupp:

«Juba viimnepäev tuleb!»

Meie jooksimise kohe välja vaatama, aga võtsime katekismuse kaasa, et siis tee peal veel vähe vaatame.

Aga väljas ei olnud kedagi.

Joosep ütles:

«No mina aga nägin sealt Sikuaia metsa kohalt pilve pealt pasuna otsa ja ingli jalga.»

Ka meie vaatasime, aga ei näinud kedagi. Muudkui pilv oli küll, niisuke paks ööpilv. Aga ingli jalga ja pasuna otsa ei olnud näha.

Sule August ütles:

«Teab, ehk läks viimnepäev tagasi.»

Mina ütlesin:

«Kus ta tagasi läks! Ei ta tagasi lähe, kui kord juba tuleb, ega ikka olnudki, Joosep valetab.»

Joosep kuulatas jälle teravalt ja ütles:

«Kuule, juba puhub!»

Ka meie hakkasime kuulutama, aga ei kuulnud kedagi. Pärast hakkas kõrvas justkui pinisema, aga see oli muidu. Taevas ei olnud ka muud näha kui tähti ja see must pilv

Kui rehetuppa tagasi läksime, hakkasime jälle õppima ja ütlesime Joosepile:

«Kui sa sedasi valetad, et viimnepäev tuleb, siis ei saagi taevasse. Ei sellest ole siis kedagi, et salm peas.»

Joosep vaidles aga pealegi, et tema nägi ja nägi, tehke, mis tahate.

Pärast tuli vabriku kojamees meile, istus pliidi ette pakule ja hakkas maailma otsast rääkima, et juba vanapaganad külas liikvel. Kui tema sepapajast mööda tulnud, siis on sepapajas tuld näinud, ehk küll sepp olnud ammugi pajast ära õhtul. Paja ukсед olnud kinni, aga äärist kumanud suur tuli. Tema kuulnud, et keegi visanud sepapajas hirmsa parinaga suure plekktahvli põrandale. Siis tema küsinud: «Kes see kolistab siin?» Aga keegi pole vastanud. Muudkui kabjaplaginat olnud pajast kuulda. Siis tema võtnud südame rindu ja vaadanud ukseprao vahelt sisse... Kus ääsi ümber askeldanud vanapagana sellid mis kole! Tõmmanud lõõtsa ja tagunud rauda, nii et sepapada rõkanud käes. Kõigil olnud sabad vinnas, sarvemugulad peas ja tulised söed hambais... Alasi kõrval olnud suur katel viinapunsiga, aga kõik see punss on põlenud

sinise tulega. Sealt on siis sellid ikka võtnud kulpidega ja joonud kogu tulega. Siis kojamees löönud kartma ja teinud sääred.

Joosep hakkas kojamehe juttu kartma, jooksis nutuga kambrisse vanaema juurde.

Ka kojamees ise hakkas nutma, et: «Oh jumal, jumal, mis nüüd küll saab!» Võttis viinapudeli välja, jõi ise ja pakkus ka isale, ise nuttis ikka edasi. Ta oli juba ennegi vähe vintis.

Isa kindlasti ei uskunud, et viimnepäev tuleb, ütles kojamehele:

«Mis sa puhud siin, ajad lastele hirmu peale. Eks räägi parem sellest, kuidas kreiskoolis käisid ja Pärnu poisi käest peksta said.»

Kojamees ütles:

«Ära usu, ära usu, küll siis näed!»

Meie Sule Augustiga ei saanud enam õppida. Tahtsime südamed rindu võtta ja õueväravasse kuulama minna, kas sepapajas veel paugub, aga ei julgenud.

Kui kojamees ära läks, hakkasime magama minema. Vanaema ütles, et ega oodata maksa, et see viimnepäev tuleb nagu varas öösi.

Sule August ei tohtinud koju minna, pidi meile ööseks jääma, aga pärast tuli nende ema ja viis koju. Et kui viimnepäev öösi tuleb, siis võtavad üksteise kätest kinni ja lähevad koos vastu.

Mina panin katekismuse padja alla, et kui viimnepäev salaja tuleb ja meie minema hakkame, siis võtan katekismuse kaasa ja tee peal veel veidi vaatan seda võlgade kohta.

SADAMAS

Nüüd pidin mina minema sadamasse isale hobuserauda ja klimbisuppi viima. Isa oli sõna saatnud, et toogu mina raud, et hobusel kadunud raud või läinud katki. Klimbisuppi saatis ema ilma käskimata. Et nädal otsa näri seda kuiva toitu, teinekord saad pannil midagi teha, teinekord ei saa sedagi... et hea, kui siis vahel veidi paremat saab. Ega meie isa siis sedaviisi iga õhtu kodus saa käia nagu vabrikumehed. Tema läheb esmaspäeva hommikul tööle ja tuleb alles laupäeva õhtul koju. No kui just nädala sees piim või leib otsa saab ja kellelgi ei ole aega minna järele viima, siis tuleb ratsahobusega koju. Need sadamamehed peavad kõik seal olema, nii on ka Reinbergi-isa.

Mina ise tahtsin heameelega sadamasse minna, sest seal võib laevu vahtida, vahel võtab isa ka vaguniotsale sõidule. Aga kõige toredam on ikka laevu vahtida. Mina olen mitu korda sadamas käinud.

Vanaema sidus mulle hobuseraua nõoriga kaela. Supi-mannergu pidin hoidma pahemas käes, aga paremas pidi olema kepp. Et kui hull koer tuleb, siis sellega kohe võiks virutada. Sest hulle koeri oli palju liikvel. Vanaema veel õpetas:

«Sa vaata, kui koeral sedasi koola jookseb suunurkadest — siis on hull. Kui ligi tuleb, siis löö kepiga just nina peale!»

Ma tunnen isegi hullu koera. Teistel koertel on sabaots ikka püsti, aga hullul koeral ei ole, hullul koeral on saba maas, sedasi sorus. Ja silmad on punased ja suunurkadest tilgub ila.

Mul on tee küll teada, aga vanaema õpetas ikka veel, et meelest ei läheks ja ära ei eksiks. Esiti tuleb minna seda vabrikuteed, see on mul muidugi selge. Koolimaja pihlaka juurest keerab sadamatee ära. Kui pihlaka juurest veidi maad edasi minna siis paistavad Salumäel juba meremärgid, aga meremärkide juurde paistab Sooluse mets. Elektrivabriku juures jõekaldalt alla vaadata ei tohi — need kaldad on alt õõnsad, võib kogu kaldaga koos alla kukkuda. Ja kui liiga kalda ligi lähed, siis justkui kisuks niisuke vägi kaldast alla.

Kui keegi vastu tuleb, siis peab ilusti teretama. Kui talupojainimene on, siis võib teretada niisama; kui saks on, siis peab kepi teise kätte panema ja mütsi kergitama. Kui keegi nime küsib, siis peab ilusti ütleva, et: «Jaan Pari.» Ja kui küsitakse, kelle poeg oled, siis peab ütleva: «Pari Jaagupi poeg, isa käib sadamas tööl.» Ei tohi tee ääres luusida, peab ruttu minema, et isa veel lõunaks suppi saaks. Ööseks võis sadamasse jääda ja alles teisel päeval koju tulla.

Siis mina hakkasin minema. Kui keegi vastu tuli, siis teretasin, ja kui koera nägin, siis vaatasin, kas saba on sorus ja suust jookseb koola.

Meremärkide juures puhkasin. Seal luusisin ka vähe, aga õige vähe, otsisin paemurrust kivisüdameid ja tee äärest küüslauku. Kui Sooluse metsa äärde jõudsin, siis oli selgesti elektrivabriku kohinat kuulda. Seal läheb tee kohe jõekallast mööda, aga kallas on nii kõrge, et kui alla vaatad, siis paneb pea pööritama.

Elektrivabriku juures panin supimannergu eemale maha ja ise veidi piilusid kaldast alla. Kus vesi langeb tammist alla kohinal ja mühinal, nii et valge vaht taga! Ja ühtevalu tuleb, justkui lapataks otsata kangast, valget kangast tammist alla. Ma kaua vaadata ei tohtinud, et ehk hakkab see vägi kaldast alla kiskuma.

Melka kaldal oli teine puhkus. Sinna paistavad sadam ja laevad selgesti. Aga sealt on sadamasse veel kõva verst maad.

Sadamateel tuli kaks saksa preilit vastu, üks oli suur, teine pisike. Siis panin supimannergu maha ja kepi teise kätte, kergitasin mütsi ja teretasin neid sedasi.

Kui sadamasse jõudsin, siis tulidki mehed lõunale. Panid hobused vankrite juurde seisma ja kaeratorbid pähe, ise hakkasid ka sööma, mis keegi kätte sai. Mõni küpsetas pliidil liha, mõni sõi niisama silku-leiba ja rüüpas hapupiima peale. Meie isal ei olnudki vaja süüa teha, sõi aga klimbisuppi kõhu täis ja hakkas hobust rautama.

Seal oli mitu meest. Ma teisi ei tundnud kui oma isa ja Reibergeri isa. Üks mees oli ühe silmaga. Selle nime sain pärast teada, tema nimi oli Pöörak. Teised mehed hüüdsid teda k'ratiks, sest tema vandus ühtepuhku: kurat ja kurat! Aga tema ütles nii ruttu, et tuli justkui k'rat ja k'rat. Sellepärast teda k'ratiks hüütigi.

See Pöörak tuli ukse juurde, vaatas mind tükk aega ja küsis:

«Kuidas su nimi on, poiss?»

Mina ütlesin ikka ilusti, nagu vanaema õpetas:

«Jaan Pari.»

Aga tema seda ei küsinud, kelle poeg ma olen, hakkas vaid lorijuttu ajama ja küsis:

«Kas sul ka pruut on?»

Mina ei vastanud midagi, keerasin näo hoopis kõrvale ja hakkasin ukselinki katsuma.

Mul on küll üks pruut, aga ma ei julgenud seda temale öelda. Kui talvel isaga kirikus käisime, siis nägin. See oli ilus ümmarguse näoga tüdruk. Tema nimi on Mailiisa, ja nendel on kodus kaks koera, teise nimi on Polla. Kui isa käis Sahaarovi poest heeringaid ostmas, siis mina ootasin hobuse juures, siis rääkisingi temaga. Tema ootas jälle oma isa, nende hobune oli kohe meie hobuse kõrval. Pärast ma mõtlesin küll, et see Mailiisa on nüüd minu pruut, et kui suureks saan, siis võtan naiseks. Aga ma ei julgenud seda kuidagi sellele Pöörakule öelda. Tema ei läinud ka ära, ajas aga pealegi:

«No ütle, ütle, kas sul on pruut!»

Ma ikka ei öelnud.

Siis tuli isa ja hakkas temaga riidlema, et: «Mis sa lorisid poisiga!»
Siis tema jättis järele.

See Pöörak ei olnud kellegi hea mees, keegi ei sallinud teda. Tuli aga sinna ukse juurde ja vandus, et: «Kus, k'rat, see tubakakott on?»

Peale lõunat läksid mehed kohe jälle tööle. Kuuri eest aga võtsid tsemendivagunid hobusele taha ja sõitsid vagunitega sadamasillale. Hobused ei vea aistega ja loogaga, on vaid niisukesed trengid ja trengikaigas. Vagunitel on konksud küljes, muudkui pista aga kaika haak konksu ja sõida! See on tore sõit, mina sõitsin mitu korda vaguniotsal sillale ja tagasi, ei pöru ega kedagi. Kui vagun käänukohale jõuab, siis hakkavad rattad ulguma, justkui vilistaksid. Seda ulgumist võis isegi Meika kaldale kuulda. Iga kord kui vagun oli sillale veetud, siis võttis isa pulga taskust välja ja tegi noaga kriipsu peale, et jälle üks vagun toodud. Ka teised mehed tegid sedasi, aga mõni tegi märgid piitsavarrele. Siis oli piitsavars kõik krammisid täis.

Ma vaatasin kõik asjad järele.

Sadamasillal oli roheline putka, ja selle putka juures kõndis kirjutaja. Temal oli valge pintsak seljas ja valge müts peas. Ise suitsetas paberossi. Isa ütles, et töömehed sadamasillal suitsetada ei tohi, aga kirjutaja tohib. Kui aga kontorihärra sadamasillale tuleb, siis ei tohi jälle kirjutaja suitsetada, kontorihärra üksi tohib. Aga millal kontorihärra suitsetada ei tohi, seda isa ei öelnud.

Selle rohelse putka taga on niisuke masinavärk, selle nimi on vints. See laseb keti alla, ja see kett tõstab esiti tsemenditündri üles ja siis laseb alla venesse. Kui tünder minema hakkab, siis hüüab mees niisama nagu vabrikus plonnisilla juureski:

«Hiiva!»

Kui tünder alla saab, siis hüütakse:

«Topp!»

Ei, siin sadamas on ikka palju toredam töö kui vabrikus ongi! Kui mina suureks saan, siis ka hakkam sadamas tööl käima, aga ma küll ei hakka hobusemeheks nagu isa on, hakkam vintsimehiks, ehk kõige parem -venemehiks. Siis saaks venega sõita niipalju kui tahad.

Kui vened on täis, siis sõidavad minema, sinna kaugele, laevade juurde. Isa ütles, et laevad ise ei tohi liiga silla ligi tulla, jäävad ehk põhja kinni.

Ma olin kogu päeva sadamas. Pärast käisin mere ääres konnakarpe otsimas ja vees paterdamas.

Kui õhtu tuli, siis isa ostis mulle Saia Marilt viie kopika eest saia, ja ma võisin ööseks sadamasse jääda.

Hobused viidi abaja taha sööma, mehed hakkasid endid pesema ja süüa tegema. Ega nemad seal sadamas puid pliidi alla pane, toovad aga põlles kivisüsi ja kütavad nendega justkui sepad. Pöörak ei hakanudki ennast pesema ega ka süüa tegema, võttis riulilt härmooniku, istus õue kivile ja hakkas mängima. Muidu on teine küll vana k'rat, aga ilusti mõistab pilli mängida.

Õhtul viis isa minu nende maja pööningule magama. Tõi oma palitu alla ja pintsaku peale. Mul ei tulnud kohe uni. Siin sadamas on igal asjal niisuke isesugune hais, ja siis on ninas justkui kibe, et ei saa magama jääda. Ikka justkui tsemendi või söe või teab mis hais. See on isa pintsaku ja palitu juures ja seda on ka sadamasillal. Kui isa laupäeva õhtul koju tuleb, siis toob selle haisu kaasa, aga seal kaob pikapeale. Kui mina hobust lähen karjamaale viima, siis on ka hobusel sadamahais juures, aga kui hobune mitu päeva kodus on, siis enam seda haisu ei ole.

Mina vaatasin pööninguluugist välja, selgesti paistis meri ja laevad. Ja meri kohises imelikult, päeval sedasi ei kohise. Justkui teab kust kaugelt tuleks kohin ikka ligemale ja ligemale ja justkui läheks kangemaks. Aga siis jälle nagu hakkaks siit kalda poolt kohin minema ja läheks ikka kaugemale ja teab kuhu kaoks. Ja imelik oli: kui sedasi teraselt laevu vahtisid, siis justkui tuleksid laevad ühtelugu kaldale lähemale, et vaata, et põhja kinni ei jookse. Aga kui silmi pilgutad ja uuesti vaatad, siis on laevad jälle vanal kohal.

See sadama elu on ikka imelik! Teab kust need laevad tulevad või kuhu nad lähevad. Meri on nii suur, et teist kallast ei paistagi. Kuidas nad küll oskavad seda teist kallast üles otsida, kuhu tsementi viivad. Kui ka mina saaksin sinna kaugele maale tsemendilaevaga! Ma ei tahakski vintsimeheks või venemeheks hakata, kui suureks saan. Tahaksin hoopis laevameheks hakata ja sinna teisele kaldale ja kaugele maale sõita. Siis oleks tore!

Kui ma sedasi mõtlesin, siis hakkas kohe süda valutama.

Ma tulin pööninguluugi lähedale ja hakkasin alla vaatama. Kaks meest tulid teed mööda ja läksid sadamasilla poole. Nad olid veidi vintis, ja üks laulis:

«Üks ilus laev nüüd ehitab
see pika merereisi peal.
Siis purjed üles tõmmati
ja ankrud üles vinnati...»

Sel laulul oli niisuke kurb viis, aga ta seda laulu rohkem ei laulnud, sest teine mees hakkas teist laulu laulma. Sellel oli niisuke trallilaulu viis, et:

«Ei meremees kosi noorelt naist...»

Ma oleksin tahtnud, et nad ikka seda esimest laulu rohkem oleksid laulnud, aga nad läksid kaugele ja ma ei kuulnud enam muud kui mere kohinat.

Ma olin veel kaua üleval ja vaatasin merd ja laevu. Aga millal magama jäin, seda ei tea. Kui ärkasin, oli valge, päike oli kõrgel, mehed olid töö, vagunite vilistamist oli pööningule selgesti kuulda.

Siis tulin kohe maha ja läksin töömeeste juurde ja otsisin isa üles. Kui isaga sillale sõitsime, siis isa küsis ühe venemehe käest luba, et kas ka mina võiksin venega laeva juurde sõitma tulla. See oli hea venemees ja lubas.

Ma ronisin nõorist redelit mööda sillalt venesse ja istusin sinna ette ninasse.

Kui siis vene täis sai, tõukasid mehed ta sillalt minema, tõmbasid purjed üles, ja vene läks. Mina hoidsin esiti kõvasti kinni, et maha ei kukuks. Aga ega seal olegi kuhugi kukkuda, vene justkui liugub mööda vett, lained muudkui loksuvad kahel pool.

Mul oli nii hea meel, et hakkasin naerma ja ütlesin venemeestele:

«Küll on hea!»

Nad olid head mehed ja üks ütles:

«Noo!»

Siis küsis teine:

«Kuidas su nimi on? Kelle poeg sa oled?»

Mina vastasin nüüd ilusti, nagu vanaema õpetas.

Ei, need venemehed on ikka päris head mehed. Sel teisel on niisuke rõõmus nägu, et kui ma tema otsa vaatasin, siis tema justkui naeris ühtepuhku. Aga ta ei naernud kedagi, tal oli kohe niisuke rõõmus nägu. Muudkui hoidis aga purjenõorist kinni ja sülitas vahel üle vene ääre merre.

Kui laevade juurde saime, siis võeti purjed maha ja peeti kinni. Siis laskis jälle laevavintsketi alla, mehed panid tündri haakide otsa ja hüüdsid niisamuti, et: «Hiiva!» Kui tünder üles sai, siis hüüti ka: «Topp!» See peab kohe nii olema.

Kus laevad on ikka suured! Ikka pikem kui meie maja, no kõrgemad küll ei ole, aga palju pikemad kui meie ja Reinbergi maja kokku. Ja see aurulaev, see on nii pikk nagu meie kopli kase juurest metsa juurde. Isa ütles, et see aurulaev on rauast, aga ta on nii tehtud, et põhja ei lähe.

Kui meie vene tühjaks sai, siis hakkasime tagasi tulema. Aga nüüd enam purjedega ei saanud, venemehed ütlesid, ei tuul on vastu, et ei saa. Siis tuli väike aurulaev, sel oli nimi peal — «Alma». Selle «Alma» peal oli kohe selle tarvis poiss, kes meie venemeeste kätte köie viskas. Meie mehed sidusid siis vene köiega kinni. Meie venest visati jälle köis teise

venesse, ja siis hakkas «Alma» minema, kaks venet taga. Ega kedagi, see «Alma» oli küll pisike, aga ära jaksas vedada meie kaks venet. Turtsus vahel korstnast auru ja suitsu välja, aga ära vedas.

Kui silla lähedale jõudsime, siis päästis meie venemees selle jämeda köie lahti, millega «Alma» meid vedas, hüüdis «Alma» poisile:

«Lappa trossi!»

Mina sain kohe aru, et see jäme köis ongi tross.

«Alma» poiss hakkas kohe trossi «Alma» laevale kiskuma, trossi ots kukkus küll merre, aga tema ei hoolinud sellest midagi, lappas ikka niikaua, kui kõik oli «Alma» lael.

Siis laskis see venemees, kelle vene meie taga oli, oma köie lahti ja hõikas ka:

«Hei, lappa trossi!»

See sadamatöö on ikka pagana raske, peab kõik niisukesed sõnad teadma. Aga tore on ka, muudkui hüüa: «Lappa trossi!»

Kui koju läksin, siis kordasin tasakesi kogu tee:

«Lappa trossi! Lappa trossi!»

See on niisuke imelik sõna.

Nüüd meie hakkame kodus ka sadamat mängima. Aida ees on sadam, rohuplats on meri ja kaevu kohal on laevad. Mina olen venemees. Sinna laevade juurde sõidab vene ise, muudkui tõmba puri üles, ja las läheb.

Tagasi enam ei saa, tuul on vastu, tagasi peab «Alma» vedama. Joosep on «Alma» poiss ja viskab mulle trossi kätte. Kui juba sadamasse hakkame saama, siis mina päästan köie lahti ja hõikan Joosepile:

«Lappa trossi!»

Siis tema lappab.